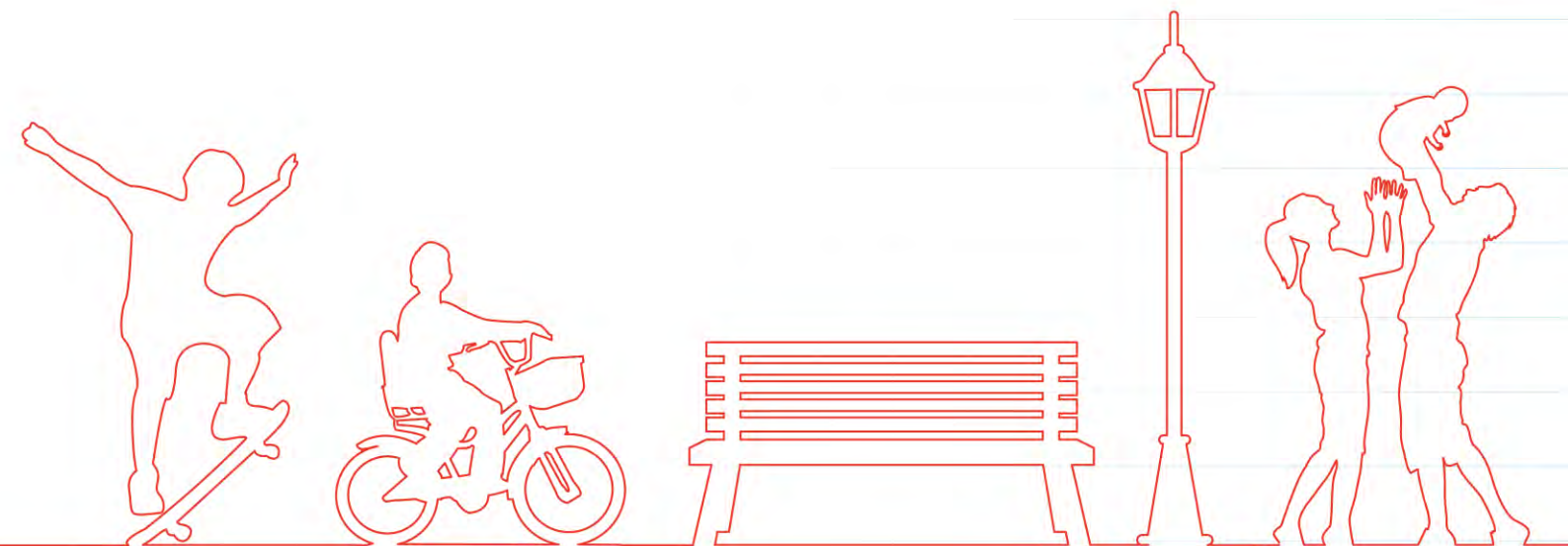

Vaste grond gezocht

Kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied

Nummer: KOM010/2017

Datum: 18 oktober 2017

de Kinderombudsman.

VASTE GROND GEZOCHT

Kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied

Den Haag, 18 oktober 2017

Auteurs:

Alexandra de Jong

Rhea Verheul

Vormgeving figuren:

Creativa Design

INHOUD

KINDER- EN JONGERENSAMENVATTING	4
VOORWOORD	7
1 INLEIDING	8
1.1 AANLEIDING.....	8
1.2 WETENSCHAPPELIJKE STUDIES NAAR DE IMPACT VAN AARDBEVINGEN	9
1.3 BEVINDINGEN VOORONDERZOEK KINDEROMBUDSMAN	13
1.4 DOELSTELLING EN ONDERZOEKSVRAGEN	14
1.5 LEESWIJZER.....	15
2 KINDERRECHTENKADER	16
3 ONDERZOEKSOPZET	17
3.1 WERVEN VAN KINDEREN EN JONGEREN EN HET UITZETTEN VAN DE VRAGENLIJST	17
3.2 INTERVIEWS MET PROFESSIONALS EN BETROKKEN ORGANISATIES	20
3.3 RONDETAfelGESPREK	20
3.4 ANALYSE VAN DE RESULTATEN	20
4 WAT KINDEREN VERTELLEN	23
4.1 GESPREKKEN	23
4.2 VRAGENLIJST.....	27
5 WAT PROFESSIONALS VERTELLEN	33
5.1 GESPREKKEN	33
5.2 RONDETAfelGESPREK	39
6 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN.....	41
BIJLAGE 1. WIE DOET WAT IN HET AARDBEVINGSGBIED.....	47
BIJLAGE 2. OPROEP NATIONALE OMBUDSMAN EN KINDEROMBUDSMAN AAN HET NIEUWE KABINET OVER GRONINGEN	54
BIJLAGE 3. TOPICLIJST INTERVIEWS KINDEREN	57
BIJLAGE 4. VRAGENLIJST.....	61
BIJLAGE 4. TOPICLIJST INTERVIEWS PROFESSIONALS.....	68

KINDER- EN JONGERENSAMENVATTING

De Kinderombudsman heeft van verschillende volwassenen die in de provincie Groningen werken gehoord dat kinderen en jongeren last kunnen hebben van de aardbevingen die zich daar regelmatig voordoen. Niet alleen door de aardbevingen zelf, maar ook door wat de aardbevingen veroorzaken: scheuren in gebouwen, mensen die moeten verhuizen of een school die verbouwd moet worden. Alleen heeft nog niemand echt gevraagd waar kinderen en jongeren nu last van hebben en hoe dit kan worden opgelost. Daarom heeft de Kinderombudsman besloten dit zelf te onderzoeken.

In dit onderzoek heeft de Kinderombudsman gekeken naar wat de gevolgen van de aardbevingen voor kinderen en jongeren zijn, hoe problemen moeten worden aangepakt en welke organisaties dit moeten doen.

De Kinderombudsman heeft dit onderzocht door kinderen en jongeren die in het aardbevingsgebied wonen en naar school gaan te interviewen. Er is met hen gesproken over wat er allemaal gebeurt in Groningen door de aardbevingen, wat ze daarvan merken, of ze hier last van hebben en wat er verbeterd moet worden. Ook is er een vragenlijst online gezet, waarin kinderen en jongeren vragen konden beantwoorden over hun leven.

De Kinderombudsman heeft niet alleen met kinderen en jongeren gepraat. Er is ook met volwassenen gesproken die met kinderen en jongeren werken, zoals hulpverleners en jongerenwerkers. Verder is er gesproken met medewerkers van organisaties die voor inwoners in het aardbevingsgebied opkomen en met medewerkers van organisaties die zich bezighouden met de schade door de aardbevingen of het verstevigen van huizen.

Wat heeft de Kinderombudsman gevonden?

De belangrijkste uitkomsten uit het rapport zijn:

- Er is te weinig aandacht voor de situatie van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. In onderzoek, de projecten die in het gebied worden opgezet en in de hulpverlening wordt er niet genoeg rekening gehouden met de gevolgen van de aardbevingen voor kinderen en jongeren.
- Een kleine groep heeft duidelijk klachten door de aardbevingen. Ze slapen slecht, hebben nachtmerries, zijn bang voor nieuwe bevingen, piekeren veel, hebben moeite met leren, zijn boos of juist heel stil, houden alles in de gaten of maken zich zorgen over hun toekomst. Kinderen en jongeren met een beperking en zieke kinderen en jongeren hebben vaker problemen door de aardbevingen.
- De meeste kinderen en jongeren vertellen als eerste dat het goed met hen gaat. Ze groeien op in een liefdevol gezin, gaan graag naar school en zijn tevreden over hun leven. Daarna vertellen ze over de zorgen die ze hebben. Dat ze soms boos zijn en last hebben van de aardbevingen, de scheuren in het huis, de

spanning bij hun ouders, het moeten verhuizen en het verstevigen van alle huizen in de buurt. Ze maken zich ook zorgen over hun toekomst en vragen zich af of er nog wel mensen willen wonen op de plek waar ze zijn opgegroeid.

- Volwassenen die met kinderen en jongeren werken maken zich zorgen om ouders die te druk zijn met de schade aan het huis, de verbouwing en de tijdelijke verhuizing naar een ander huis. Ouders kunnen dan soms niet meer goed voor hun kinderen zorgen. Ze zijn bang dat steeds meer ouders hulp nodig hebben en meer kinderen en jongeren hierdoor problemen krijgen.
- Sommige volwassenen zien meer problemen bij kinderen en jongeren dan anderen. Veel volwassenen zeggen bijna nooit met kinderen en jongeren over de aardbevingen en de gevolgen hiervan te praten. Ook kinderen en jongeren zeggen dat er weinig met hen wordt gesproken over de aardbevingen; niet op school, niet met ouders en weinig onderling. Het kan zijn dat een grotere groep problemen heeft, maar dat dit niet gezien wordt.
- Er zijn verschillende redenen waarom kinderen en jongeren wel of geen problemen hebben. Jonge kinderen zijn vaker angstig dan jongeren. Kinderen en jongeren die gehandicapt zijn of naar een speciale school gaan, hebben vaker problemen dan anderen. Ook kinderen van ouders die het moeilijk vinden om hun kinderen op te voeden hebben meer problemen. Verder kunnen geldproblemen in het gezin, het moeten verhuizen en de onzekerheid over het wel of niet verhuizen of verbouwen, leiden tot problemen bij kinderen en jongeren.
- Kinderen en jongeren krijgen weinig informatie over de aardbevingen, het herstellen van scheuren in het huis en het verstevigen van de huizen in de buurt. Dat maakt hen onzeker. Ze weten niet wat er gaat gebeuren. Deze informatie krijgen ze meestal alleen via hun ouders of verzorgers en dus niet van school of andere organisaties.
- Kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied hebben naast de zorgen over de aardbevingen, dezelfde wensen en ideeën als kinderen en jongeren in andere delen van Nederland: lagere werkdruk op school, meer aandacht en begrip door ouders, vrienden en op school en meer en betere sport- en uitgaansvoorzieningen in hun buurt.

Wat moet er volgens de Kinderombudsman gebeuren?

De Kinderombudsman vraagt de verschillende organisaties die in het aardbevingsgebied werken aandacht te hebben voor wat het beste is voor kinderen en jongeren en hun ontwikkeling. Het belang van het kind moet voorop staan. Daarnaast vindt de Kinderombudsman dat:

- Scholen, gemeenten en de Nationaal Coördinator Groningen (NCG) kinderen en jongeren moeten informeren over de aardbevingen, het herstellen van scheuren in het huis, verhuizingen en het verstevigen van de huizen in de buurt.
- Gemeenten, scholen en hulpinstanties samen moeten kijken hoe ze beter kunnen herkennen dat kinderen en jongeren problemen ervaren door de aardbevingen.
- Wanneer kinderen en jongeren tijdelijk moeten verhuizen, ze in dezelfde omgeving moeten kunnen wonen en naar dezelfde school gaan. Ook moet het voor kinderen en jongeren duidelijk zijn wanneer ze gaan verhuizen en waar ze naartoe gaan en moet dit niet steeds weer veranderen. Hier moeten de NCG, maar ook de NAM en gemeenten voor zorgen.
- Er meer onderzoek nodig is om uit te zoeken hoeveel kinderen en jongeren problemen ervaren, wat de gevolgen zijn voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren in de toekomst en welke kinderen en jongeren de meeste problemen ervaren en daarom meer aandacht verdienen.
- De Rijksoverheid de adviezen die al eerder door de Nationale ombudsman zijn gedaan zo snel mogelijk overneemt: minder gaswinnen, het sneller versterken van de huizen en duidelijker en minder ingewikkeld te doen over het vergoeden van schade door de bevingen.

VOORWOORD

Als Groningse heb ik de aardbevingen en de roep van burgers om gehoord te worden op de voet gevolgd. Ik heb me verbaasd over het feit dat er in de discussie maar weinig aandacht is geweest voor kinderen en jongeren. En dat terwijl er ongeveer 30.000 kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied wonen. We weten uit onderzoek dat de aardbevingen impact hebben op het welzijn van de volwassen inwoners van Groningen. Maar hoe het voor kinderen en jongeren is om op te groeien in het aardbevingsgebied, is niet eerder onderzocht. Daarom ben ik in het voorjaar een onderzoek gestart naar gevolgen van de aardbevingen in Groningen op de kinderen en jongeren die daar wonen. Mijn medewerkers en ik hebben gesproken met belangenorganisaties, professionals, verantwoordelijke partijen en natuurlijk met kinderen en jongeren.

Wat mij in de gesprekken met de kinderen en jongeren opviel, was hun terughoudendheid om over de aardbevingen en de gevolgen ervan te vertellen. De meeste kinderen en jongeren praatten niet makkelijk over de aardbevingen en deelden eventuele problemen pas wanneer we er gericht op doorvroegen. Een meisje dat in eerste instantie zei geen last te hebben van de aardbevingen, vertelde even later dat ze 's nachts soms bang is dat het huis instort. Ook viel mij op dat kinderen en jongeren de aardbevingen heel verschillend beleven. Het ene kind zegt nergens last van te hebben en de aandacht voor de bevingen zwaar overdreven te vinden, terwijl het andere kind vertelt bang te zijn om na een vakantie in een ingestort huis terug te komen. Hoe een kind op de aardbevingen reageert hangt af van veel factoren: of een kind kwetsbaar is of juist veerkrachtig, van nature angstig of juist stoer. Zeker zo belangrijk zijn de factoren buiten het kind waar het mee te maken krijgt: hoe loopt de schadeafhandeling thuis, is er onzekerheid rond een verhuizing, hoe reageren de ouders?

We zien gelukkig dat veel kinderen en jongeren uit het aardbevingsgebied aangeven dat het goed met ze gaat. Daar ben ik blij om. Maar er zijn ook kinderen en jongeren die veel last hebben van wat er speelt. Zo veel dat het hun welzijn en ontwikkeling in de weg zit. Met dit rapport willen we in kaart brengen welke mogelijke problemen kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied ervaren en wat de betrokken partijen kunnen doen om deze zoveel mogelijk te beperken. De kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied hebben het recht dat wij er alles aan doen om te zorgen dat zij zich veilig en prettig voelen en zich gezond kunnen ontwikkelen.

Ik wil alle kinderen en jongeren die ons hebben geholpen met dit onderzoek enorm bedanken. De kinderen en jongeren die hun verhaal aan ons hebben verteld en iedereen die de moeite heeft genomen om onze vragenlijst in te vullen. Ook dank ik de volwassenen die ik heb gesproken voor het delen van hun ervaringen en inzichten.

Margrite Kalverboer
De Kinderombudsvrouw

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

De Kinderombudsman heeft in de afgelopen twee jaar verschillende signalen ontvangen over de situatie van kinderen en jongeren¹ in het aardbevingsgebied in Groningen. Professionals en bewoners maken zich zorgen om hun ontwikkeling. Gezinnen die voorheen goed functioneerden lijken nu ontwricht en sommige ouders worden volledig in beslag genomen door de schadeafhandeling. Daarnaast blijkt uit onderzoek dat een deel van de volwassenen met schade aan het huis, kampt met (geestelijke) gezondheidsklachten.² Wat het betekent voor kinderen en jongeren om in het aardbevingsgebied te leven is tot nu toe een onderbelicht thema. Het is niet bekend of zij problemen ervaren, welke dit zijn en waar zij behoefte aan hebben. Voor de Kinderombudsman zijn deze signalen aanleiding geweest om te onderzoeken wat de gevolgen zijn van de aardbevingen in Groningen voor kinderen en jongeren.

In dit hoofdstuk worden de aanleiding tot het onderzoek besproken als ook dat wat er in de literatuur bekend is over de invloed van rampen op kinderen. Tevens wordt er in een apart kader meer informatie gegeven over de aardbevingen in Groningen; hoe ze ontstaan, hoe zwaar ze zijn en hoeveel er hebben plaatsgevonden.

¹ In het Kinderrechtenverdrag wordt iedereen tot 18 jaar een kind genoemd. Kinderrechten gelden dus voor kinderen en jongeren die nog geen 18 zijn. In dit rapport wordt de aanduiding 'kinderen' gebruikt voor alle kinderen van 0 tot 12 jaar, en 'jongeren' voor jongeren tussen de 12 en 18 jaar.

² Postmes, T., Stroebe, K., Richardson, J., LeKander, B. & Oldersma, F. (2016) *Veiligheidsbeleving, gezondheid en toekomstperspectief van Groningers. Wetenschappelijk rapport 1*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Over de aardbevingen in Groningen

Er wordt sinds de jaren zestig van de vorige eeuw aardgas gehaald uit de bodem in het Noorden van Nederland. Door de gaswinning daalt de bodem, soms heel geleidelijk, soms meer schoksgewijs. Dit laatste is een aardbeving.³

De eerste aardbeving als gevolg van de gaswinning werd geregistreerd in 1986 in de buurt van Assen. Het KNMI heeft sindsdien ongeveer 1000 aardbevingen in het Noorden geregistreerd.⁴ De meeste bevingen zijn niet zwaarder dan 2.0 op de schaal van Richter⁵. Er zijn 14 bevingen geweest die zwaarder zijn dan 3.0.⁶

In vergelijking met aardbevingen op andere plekken in de wereld, vinden de bevingen door gaswinning relatief dicht bij de oppervlakte plaats. Daardoor zijn de bevingen vaak goed voelbaar, ondanks dat ze misschien niet hoog scoren op de schaal van Richter.⁷

Lange tijd werd verondersteld dat de gaswinning enkel heel lichte aardbevingen zou veroorzaken, die weliswaar vervelend, maar niet gevaarlijk zouden zijn. In oktober 2012 werd het Groningse dorp Huizinge echter opgeschrikt door een aardbeving van 3.6 op de Schaal van Richter.⁸ In 2013 volgden meer relatief zwaardere aardbevingen.

Enkele maanden na de beving in Huizinge concludeerde het Staatstoezicht op de Mijnen (SodM) dat de kans op een zwaardere aardbeving dan 3,9 op de schaal van Richter binnen twee jaar 7% zou zijn. Tijdens een dergelijke beving kunnen mensen hun evenwicht verliezen, meubels omvallen en ontstaat er schade aan gebouwen.⁹

1.2 Wetenschappelijke studies naar de impact van aardbevingen

Er is in Nederland nog geen onderzoek gedaan dat zich specifiek richt op de situatie voor kinderen en jongeren en hen hier ook bij betreft. In internationaal onderzoek naar de gevolgen van rampen, waaronder aardbevingen, zijn de gevolgen voor kinderen en jongeren wel onderzocht. Wetenschappelijk onderzoek naar de psychosociale gevolgen van de aardbevingen in Groningen heeft zich gericht op de impact op mensen van 16 jaar en ouder. Deze resultaten zijn ook voor dit onderzoek relevant, omdat ze inzicht geven in de impact van aardbevingen op ouders in Groningen en omdat het goed mogelijk is dat het type klachten dat volwassenen en kinderen en jongeren ervaren voor een deel overeenkomt. In deze paragraaf worden eerst de inzichten uit de internationale literatuur

³ KNMI (z.j.). Uitleg over Aardbevingen door gaswinning. Geraadpleegd van <https://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/uitleg/aardbevingen-door-gaswinning>

⁴ Idem.

⁵ Dit is de meetschaal die de kracht van een aardbeving in een getal uitdrukt op basis van metingen op een seismogram (de registratie van de bodemtrillingen op een bepaald punt op de aarde). De zwaarste trilling die geregistreerd wordt, geldt als de kracht van de aardbeving. De schaal is logaritmisch: een toename van 1 op de schaal betekent dus een aardbeving die tien keer zo sterk is.

⁶ Tilburg, van, A. (2017, 31 maart). Kaart: Aardbevingen 1986-2017. Geraadpleegd van <https://demonitor.ncrv.nl/gaswinningsschade/kaart-aardbevingen-1986-2017-in-groningen-in-beeld>

⁷ KNMI (z.j.). Uitleg over Aardbevingen door gaswinning. Geraadpleegd van <https://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/uitleg/aardbevingen-door-gaswinning>

⁸ KNMI (z.j.). Uitleg over Aardbevingen door gaswinning. Geraadpleegd van <https://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/uitleg/aardbevingen-door-gaswinning>

⁹ Staatstoezicht op de Mijnen (2013, 22 januari). Brief over aardbevingen in de provincie Groningen aan de Minister voor Economische Zaken.

over de impact op kinderen en jongeren besproken. Vervolgens volgt een overzicht van de belangrijkste conclusies uit het onderzoek naar de impact op volwassenen in het Groningse aardbevingsgebied.

Internationaal onderzoek naar de gevolgen van rampen voor kinderen en jongeren

Internationaal wetenschappelijke onderzoek naar de gevolgen van rampen voor kinderen en jongeren richt zich voornamelijk op rampen waarbij gemeenschappen verwoest worden en dodelijke slachtoffers vallen. Deze situatie heeft zich in Groningen niet voorgedaan. Toch is het relevant om de bevindingen van deze onderzoeken hier te bespreken. Deze geven namelijk inzicht in wat stressvolle situaties voor kinderen en jongeren kunnen betekenen en geven een indicatie van de klachten die bij hen kunnen ontstaan en welke van invloed kunnen zijn op hun ontwikkelingsperspectief.

Rampen, zoals orkanen, aardbevingen en overstromingen zetten het leven van mensen volledig op zijn kop. Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze heftige gebeurtenissen een significant effect hebben op het welbevinden van kinderen en jongeren.¹⁰ De reacties van kinderen en jongeren op de ramp kunnen worden onderverdeeld in twee fases. De eerste fase vindt meteen na de ramp plaats. Kinderen en jongeren zijn angstig, verward, verdrietig, maar ook opgelucht en blij wanneer belangrijke personen ongedeerd zijn. De tweede fase kan dagen of zelfs weken na de gebeurtenis tot uiting komen. Kinderen en jongeren kunnen terugvallen in gedrag dat bij een eerdere levensfase past, zoals bedplassen. Ook laten ze emoties zien als angst en verdriet, depressieve symptomen, vijandigheid, apathie, agressie tegen anderen, niet kunnen slapen en negatieve gedachten over de toekomst. Deze klachten zijn onderdeel van het normale herstelproces en kunnen enkele weken duren.¹¹ De meeste kinderen en jongeren hebben tijd nodig om de wereld weer als een veilige plek te ervaren.

Ouders hebben een grote invloed op het welzijn van hun kinderen. De reacties van ouders op de ramp, hoe zij hiermee omgaan, zijn van invloed op het functioneren en herstel van kinderen en jongeren.¹² Kinderen en jongeren hebben het moeilijk wanneer ouders emotioneel niet beschikbaar zijn of niet adequaat kunnen reageren op hun angsten. Veerkracht, het vermogen om goed om te gaan met problemen, lijkt dan ook vooral gevoed te worden door verzorgende ouders die hun kinderen zelfvertrouwen en sociale vaardigheden meegeven.¹³

De impact van een ramp op een kind wordt ook beïnvloed door de leeftijd van het kind en de mate van blootstelling aan de ramp. Jongere kinderen zijn het kwetsbaarst, omdat zij afhankelijk zijn van ouders, terwijl jongeren de ernst van de ramp beter begrijpen maar

¹⁰ Madrid, P.A., Grant, R., Reilly, M.J., & Redlener, N.B. (2006). Short-term impact of a major disaster on children's mental health: Building resiliency in the aftermath of Hurricane Katrina. *Pediatrics*, 117, 448-453.

¹¹ Stafford, B., Schonefeld, D., Keselman, L. & Stewart, C.L. (2009). Module 9 The Emotional Impact of Disasters on Children and Families. In S. Berman (Red), *Pediatric Education in Disasters Manual* (pp. 283-319). Buenos Aires Argentina: American Academy of Pediatrics.

¹² Kassow, D.Z. (2006). *Children and Disasters: What you Need to Know*. Seattle, Washington: Talaris Research Institute. Geraadpleegd van <http://www.parentingcounts.org/research/lorem-ipsum-dolor-sit-amet2>

¹³ Stafford, B., Schonefeld, D., Keselman, L. & Stewart, C.L. (2009). Module 9 The Emotional Impact of Disasters on Children and Families. In S. Berman (Red), *Pediatric Education in Disasters Manual* (pp. 283-319). Buenos Aires, Argentina: American Academy of Pediatrics.

tegelijkertijd betere vaardigheden hebben om hiermee om te gaan en een breder sociaal netwerk hebben.¹⁴ Een ramp die een hele gemeenschap raakt doordat alle gebouwen beschadigd of onbruikbaar zijn leidt tot meer psychische problemen, dan een gebeurtenis met relatief weinig schade. Daarnaast heeft een opeenstapeling van ernstige gebeurtenissen grotere gevolgen dan één enkele gebeurtenis.

De meeste gezinnen zullen goed herstellen van deze stressvolle gebeurtenis met de hulp van familie, vrienden en hulpverlening. De hersteltijd hangt af van de ernst van de gebeurtenis, of evacuatie noodzakelijk was en de omvang van de schade. Sommige families pakken snel het dagelijks leven weer op, terwijl anderen te maken krijgen met het herstellen van hun huis, het inschakelen van professionele hulpverlening en financiële problemen.¹⁵

Aan de hand van bovenstaande literatuur kunnen we vaststellen dat verschillende factoren na een ramp van invloed kunnen zijn op het welbevinden van kinderen en jongeren. In onderstaand kader zijn deze factoren op een rij gezet.

Welke factoren zijn na een ramp van invloed op het welbevinden van kinderen en jongeren?

- Leeftijd: Grotere impact bij jongere kinderen dan bij jongeren
- Hoe groter de ernst van de gebeurtenis, hoe groter de impact
- Hoe groter de blootstelling aan de gebeurtenis hoe groter de impact
- Hoe geringer de beschikbaarheid van de ouders hoe groter de impact
- Hoe groter de impact op de gemeenschap hoe groter de impact
- Aanwezigheid van een sociaal netwerk reduceert impact
- Hoe groter de omvang van de individuele schade, hoe groter de impact
- Beschikbaarheid van professionele hulpverlening reduceert impact

Onderzoek in Groningen

De Onderzoeksraad voor de Veiligheid heeft in 2015 een rapport gepubliceerd over het handelen van de bij de gaswinning betrokken partijen tot 2013. Hieruit blijkt dat onder meer de veiligheid van de inwoners van het aardbevingsgebied onvoldoende aandacht heeft gekregen en dat burgers en lokale overheden onvoldoende geïnformeerd en betrokken werden. Hierdoor hebben veel burgers begin 2013 hun vertrouwen in de veiligheid van de gaswinning, de NAM¹⁶ en de rijksoverheid verloren.¹⁷ Sinds de

¹⁴ Masten & Osofsky (2010). Disasters and Their Impact on Child Development. *Child Development*, 81, 1029-1039.

¹⁵ Speier, A.H. (2005). *Psychosocial Issues for Children and Adolescents in Disasters*. U.S. Department of Health and Human Services.

¹⁶ De Nederlandse Aardolie Maatschappij (NAM) is een samenwerkingsverband van oliemaatschappijen Shell en ExxonMobil dat de Groningen gasveld exploiteert. Meer informatie over de bij de gaswinning betrokken

¹⁷ Onderzoeksraad voor de Veiligheid (2015). *Aardbevingsrisico's in Groningen. Onderzoek naar de rol van veiligheid van burgers in de besluitvorming over de gaswinning (1959-2014)*. Den Haag: OvdV.

publicatie van dit rapport zijn veel organisaties opgericht die de problemen rondom schadeherstel en versterking moeten oppakken. Een overzicht van deze organisaties is opgenomen in **bijlage 1**.

Dat inwoners ergens terecht kunnen is een vooruitgang, maar vergroot ook het risico dat ze door de bomen het bos niet meer zien en vastlopen. In maart 2017 stelt de Onderzoeksraad voor de Veiligheid in een nieuw rapport dat de aanpak van de problemen nog te gefragmenteerd is. Er zijn zorgen over de complexe en bureaucratische schadeafhandeling en de communicatie over de grootschalige versterkingsoperatie die de komende jaren zal worden uitgevoerd.¹⁸

Ook de Nationale ombudsman spreekt in 2016 en opnieuw in 2017 zijn zorgen uit over de 'bestuurlijke spaghetti' die is ontstaan en de tekortschietende inspanningen van de Rijksoverheid om het vertrouwen te herstellen. De Nationale ombudsman beveelt de Rijksoverheid in een gezamenlijke oproep met de Kinderombudsman aan de gaswinning te beperken en zelf verantwoordelijkheid te nemen voor schadevergoeding en -herstel. Hierbij moeten ruimhartigheid, transparantie en maatwerk kernwaarden zijn. De oproep is opgenomen in **bijlage 2** van dit rapport.

Schade en versterking

De aardbevingen hebben gevolgen voor een groot aantal mensen. Sinds 2012 zijn circa 80.000 schademeldingen ingediend.¹⁹ Bij al deze mensen zijn inspecties uitgevoerd om de schade te beoordelen, die tenminste enkele uren per keer duren. Sommige mensen hebben al vaker schade gehad en moeten deze procedure dus meermaals doorlopen. Als men het niet eens is over de oorzaak van de schade of de te betalen vergoeding, kan dit tot langslappende en tijdrovende procedures leiden. Daar komt bij dat mensen met schade regelmatig met het probleem zitten dat hun huizen financieel onder water staan en dus niet verkocht kunnen worden. In een aantal gemeenten hebben kinderen les in een noodgebouw omdat het oude schoolgebouw onveilig wordt geacht. De 1450 woningen die tot nu toe geïnspecteerd zijn in het kader van versterking moeten bijna allemaal worden versterkt. Voor een deel van de inwoners betekent dit, dat ze tijdelijk hun huis uit moeten. De aardbevingen hebben dus veel praktische en financiële gevolgen voor inwoners.²⁰

Welbevinden

Het onderzoek naar de gevolgen voor het (psychisch) welbevinden van mensen uit het gebied heeft zich tot nog toe geconcentreerd op mensen vanaf 16 jaar. Met vier metingen kan het onderzoek van Gronings Perspectief een goed beeld schetsen van de

¹⁸ Onderzoeksraad voor de Veiligheid (2017). *Aardbevingsrisico's in Groningen. Stand van zaken opvolging aanbevelingen*. Den Haag: OvdV.

¹⁹ NAM (z.j.) Schade door aardbevingen in Groningen. Geraadpleegd van <https://www.nam.nl/veiligheid-milieu-en-schade/schade-en-overlast/schade-door-aardbevingen-in-groningen>.

²⁰ Nationale ombudsman & Kinderombudsman (2017). *Aan het nieuwe kabinet: Een fundament met scheuren. Stop met bouwen op wantrouwen en neem Groningers serieus*. Den Haag: Nationale ombudsman.

gezondheid, veiligheidsgevoelens en het toekomstperspectief van volwassen bewoners in het aardbevingsgebied.²¹

De metingen laten zien dat een deel van de volwassenen zich onveilig voelt en het gevoel heeft geen controle te hebben over het eigen leven. Ze zijn onzeker over de toekomst. Een gebrek aan vertrouwen in overheden en een gevoel van onrecht dragen hieraan bij. Daarnaast blijkt dat het hebben van schade (in de omgeving en thuis) van invloed is op de mate waarin bewoners zich veilig voelen.²²

Dit gevoel van onveiligheid heeft vervolgens een negatieve invloed op de gezondheid van bewoners en beperkt het dagelijks functioneren (zowel fysiek als sociaal). Vooral bewoners die meerdere keren schade hebben geleden door de aardbevingen, hebben een grotere kans op stress-gerelateerde (geestelijke) gezondheidsklachten en gaan vaker naar de huisarts. In de periode tussen de twee metingen (juli 2016 t/m juli 2017) zijn de gezondheidsklachten toegenomen.²³

Ondanks deze negatieve gevolgen zijn de meeste Groningers tevreden met hun leefomgeving. Daarnaast blijkt dat sociale cohesie een buffer is tegen een slechte gezondheid.²⁴

1.3 Bevindingen vooronderzoek Kinderombudsman

Tijdens het vooronderzoek dat aanleiding is geweest tot dit onderzoek is gesproken met een aantal kinderen uit het aardbevingsgebied in de basisschoolleeftijd. Ook zijn gesprekken gevoerd met een burgemeester, wethouder en een raadslid uit gemeenten in de kern van het gebied, medewerkers van de Nationaal Coördinator Groningen (NCG)²⁵ en Veiligheidsregio Groningen, twee jeugdartsen en een epidemioloog van de GGD en een onderzoeker van Gronings Perspectief.

Alle partijen met wie tijdens het vooronderzoek gesproken is, veronderstelden dat kinderen en jongeren last hebben van de situatie in het aardbevingsgebied. Opvallend is dat de jeugdartsen van de GGD de enige beroepsgroep vormden die ook echt aanwijzingen hadden voor problemen bij kinderen en jongeren. Zij zagen diverse problemen; met name externaliserende²⁶ gedragsproblemen bij jonge kinderen en

²¹ Postmes, T., Stroebe, K., Richardson, J., LeKander, B. & Oldersma, F. (2016) *Veiligheidsbeleving, gezondheid en toekomstperspectief van Groningers. Wetenschappelijk rapport 1*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

²² Postmes, T., Stroebe, K., Richardson, J., LeKander, B., Oldersma, F., Broer, J. & Greven, F. (2017) *Veiligheidsbeleving, gezondheid en toekomstperspectief van Groningers. Wetenschappelijk rapport 2 & 3*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

²³ Idem.

²⁴ Postmes, T., Stroebe, K., Richardson, J., LeKander, B. & Oldersma, F. (2016) *Veiligheidsbeleving, gezondheid en toekomstperspectief van Groningers. Wetenschappelijk rapport 1*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen; Postmes, T., Stroebe, K., Richardson, J., LeKander, B., Oldersma, F., Broer, J. & Greven, F. (2017) *Veiligheidsbeleving, gezondheid en toekomstperspectief van Groningers. Wetenschappelijk rapport 3*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

²⁵ Een nadere toelichting over de taken van de NCG en andere organisaties die zich richten op de aardbevingsproblematiek, is te vinden in bijlage 1.

²⁶ Voorbeelden van externaliserend probleemgedrag zijn agressie, driftbuien, ongehoorzaamheid en hyperactief gedrag.

depressieve klachten bij jongeren. De betreffende jeugdartsen noemden ook als specifieke uitingen bedplassen (bij jonge kinderen) en slaapproblemen.

De overige gesprekspartners hadden veel minder signalen van problemen bij kinderen en jongeren. De GGD heeft in augustus en september van 2016 in opdracht van de NCG navraag gedaan bij huisartsen in het gebied. Dit leverde geen bijzondere signalen op. De onderzoekers van de GGD hebben ook de totaalscore van basisschoolkinderen op een screeningsinstrument voor psychische problemen²⁷ gerelateerd aan de intensiteit van de aardbevingen op hun woonlocatie op postcode-niveau. Er is geen significante correlatie gevonden. De jeugdartsen en onderzoekers van de GGD noemden als mogelijke verklaring hiervoor de vermoedelijk geringe omvang van de groep die met grote problemen kampt, de grote diversiteit aan problemen en dat de totaalscore van het gebruikte meetinstrument (SDQ) onvoldoende sensitief is om deze problemen te signaleren. Het onderzoek van Gronings Perspectief²⁸ heeft in de derde onderzoeksrunde vragen opgenomen over het welzijn en de toekomst van kinderen. Uit de resultaten blijkt dat volwassenen zich vooral zorgen maken over het toekomstperspectief van kinderen, en niet zozeer over een bedreiging van hun ontwikkeling of psychische problemen.

1.4 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het onderzoek dat in dit rapport beschreven wordt, richt zich op de ongeveer 30.000²⁹ kinderen en jongeren die in het aardbevingsgebied in Groningen wonen. Het doel van dit onderzoek is om de aard van de problemen in kaart te brengen die kinderen en jongeren in Groningen als gevolg van de aardbevingen ervaren. Daarnaast is het doel duidelijkheid te scheppen over welke betrokken partijen en organisaties verantwoordelijkheid dienen te nemen bij het oplossen of verzachten van de eventuele problemen die kinderen ervaren.

De uitkomsten van dit onderzoek leiden tot concrete aanbevelingen voor partijen om de negatieve gevolgen van de aardbevingen voor kinderen te verminderen. De aanbevelingen hebben betrekking op nader onderzoek, preventie, signalering en interventie.

²⁷ Het gaat om de Strength and Difficulties Questionnaire (SDQ), die standaard in groep 2 en groep 7 van de basisschool wordt uitgevoerd.

²⁸ Onder de naam Gronings Perspectief onderzoekt de Rijksuniversiteit Groningen in opdracht van de Nationaal Coördinator Groningen de veiligheidsbelevingen, de gezondheid en het toekomstperspectief van de Groninger. Zie www.groningsperspectief.nl

²⁹ Gebaseerd op cijfers van het CBS over het jaar 2016, via statline.cbs.nl. Het gaat om kinderen en jongeren van 0 tot 18 jaar uit elf risicogemeenten: Appingedam, Bedum, Ten Boer, Delfzijl, Eemsum, Hoogezand-Sappemeer, Loppersum, De Marne, Menterwolde, Slochteren en Winsum.

Dit leidt tot de volgende hoofd- en deelvragen van het onderzoek:

Hoofdvraag

Hoe kunnen betrokken organisaties en partijen de mogelijke problemen die kinderen ervaren door aardbevingen zoveel mogelijk beperken?

Deelvragen

- Welke problemen ervaren kinderen als (indirect) gevolg van de aardbevingen?
- Wat maakt dat kinderen wel of geen problemen ervaren?
- Welke organisaties of personen zijn verantwoordelijk voor het oplossen of verzachten van de problemen die kinderen kunnen ervaren?

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 belicht welke kinderrechten in het geding kunnen zijn bij kinderen en jongeren die met aardbevingsproblematiek te maken krijgen. De opzet van het onderzoek volgt in hoofdstuk 3 waarna hoofdstuk 4 ingaat op de resultaten. Kinderen en jongeren zijn middels een vragenlijst en interviews gevraagd naar de kwaliteit van hun leven en naar hun ervaringen met aardbevingen. De belangrijkste uitkomsten hiervan worden in hoofdstuk 4 uiteengezet. Ook professionals zijn bij het onderzoek betrokken. De uitkomsten van de interviews met professionals en een rondetafelgesprek met experts zijn beschreven in hoofdstuk 5. Tot slot volgen in hoofdstuk 6 de conclusies en aanbevelingen van de Kinderombudsman.

2 KINDERRECHTENKADER

De Kinderombudsman controleert of de rechten uit het Internationale Verdrag voor de Rechten van het Kind (IVRK) in Nederland worden nageleefd door de overheid, in het onderwijs, de kinderopvang, jeugdzorg en de gezondheidszorg.³⁰ De Rijksoverheid is verantwoordelijk voor de naleving van het IVRK.

De artikelen uit het IVRK zijn van toepassing op alle soorten beslissingen en op elk niveau van besluitvorming. Op de situatie van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied zijn allereerst de kernartikelen van het IVRK (art. 2, 3, 6, 12 IVRK) van toepassing. De centrale gedachte van het IVRK is dat kinderen en jongeren in staat moeten worden gesteld zich zo goed mogelijk te kunnen ontwikkelen (art. 6 IVRK). Dit impliceert tevens dat het belang van het kind bij elk besluit dat een kind raakt een eerste overweging dient te zijn (art. 3 IVRK). Ook is essentieel dat kinderen en jongeren zelf betrokken worden bij het besluit (art. 12 IVRK) en dat alle kinderen en jongeren in dezelfde situatie gelijk behandeld worden (art. 2 IVRK). Wanneer er sprake is van conflicterende belangen dient het belang van het kind in de regel te prevaleren boven andere belangen.

De vier kernartikelen moeten worden in onderlinge samenhang worden toegepast. Daarnaast moeten de andere in het IVRK opgenomen artikelen vanuit de kernartikelen worden gezien. Alle artikelen uit het Kinderrechtenverdrag zijn van toepassing op iedereen onder de 18 jaar. In deze situatie zijn in het bijzonder de kinderrechten uit artikel 5, 18, 17 en 24 van belang.

Artikel 5 en artikel 18 bepalen dat ouders de primaire verantwoordelijkheid hebben voor de opvoeding en ontwikkeling van hun kinderen. De overheid treft passende maatregelen als ouders hierin ondersteuning nodig hebben. De overheid moet wanneer nodig ouders passende bijstand bieden bij de opvoeding en zorgen dat er hiervoor instellingen, diensten en voorzieningen zijn.

Artikel 17 gaat over het recht op informatie. Kinderen en jongeren moeten toegang hebben tot informatie die past bij hun leeftijd en ontwikkeling. De overheid dient dit te stimuleren. Tegelijkertijd moet de overheid kinderen en jongeren beschermen tegen informatie die schadelijk is voor hun welzijn.

Artikel 24 gaat over het recht van het kind op het genot van de 'grootst mogelijke mate van gezondheid' en op voorzieningen die dit bevorderen. De overheid moet ernaar streven dat alle kinderen en jongeren toegang hebben tot deze voorzieningen. *General Comment*³¹ nummer 15 over het recht op gezondheid maakt duidelijk dat de overheid ook een verantwoordelijkheid heeft voor het creëren van een gezonde en veilige leefomgeving voor kinderen en jongeren.

³⁰ Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind, New York 20 november 2011; Trb. 1990,170; goedkeuring van de ratificatie bij wet van 24 november 1994, Stb 1994, 862.

³¹ Een General Comment is een nadere uitleg van een onderdeel van het IVRK door het Kinderrechtencomité, de organisatie die toeziet op de wereldwijde naleving van het IVRK.

3 ONDERZOEKSOPZET

Er is gekozen voor een onderzoeksopzet waarbij zowel kwalitatieve als kwantitatieve data worden verzameld. Door middel van interviews met kinderen, jongeren en professionals is onderzocht welke problemen kinderen en jongeren ervaren in relatie tot de aardbevingen en wat er nodig is om deze aan te pakken. Daarnaast is er een vragenlijst voor kinderen en jongeren gebruikt om een breder beeld te krijgen van hun leven en hen zelf te laten aangeven wat er goed gaat in hun leven en wat er beter kan. Het onderzoek is afgesloten met een rondetafelgesprek met experts over conceptconclusies en -aanbevelingen.

3.1 Werven van kinderen en jongeren en het uitzetten van de vragenlijst

De kinderen en jongeren zijn via de scholen in het aardbevingsgebied benaderd om deel te nemen aan het onderzoek. Via de scholengemeenschappen is aan alle scholen in het aardbevingsgebied gevraagd een uitnodigingsbrief van de Kinderombudsman te verzenden aan hun leerlingen tussen de 10 en 18 jaar en hun ouders. In de brief is kinderen en jongeren gevraagd deel te nemen door een vragenlijst in te vullen en deel te nemen aan een interview. Ouders zijn met een aparte brief geïnformeerd over het onderzoek en hun is toestemming gevraagd voor deelname van kinderen jonger dan 16 jaar.

Interviews met kinderen en jongeren

Het doel van de gesprekken met kinderen en jongeren is om van hen zelf te horen hoe zij de aardbevingen en de gevolgen daarvan ervaren en welke oplossingen zij zien voor problemen. Kinderen en jongeren konden zichzelf opgeven voor een interview.³² Op dit verzoek kwam weinig respons. Er is daarom een facebook campagne ingezet en hulp ingeschakeld van lokale organisaties om kinderen en jongeren te werven.

In eerste instantie is ingezet op het houden van groepsinterviews waarbij onderscheid is gemaakt tussen kinderen die wel last hebben en kinderen die geen last hebben van de gevolgen van de aardbeving. Op deze wijze kan onderzocht worden wat maakt dat sommige kinderen wel of juist geen last ervaren, zonder dat kinderen die zich voorheen niet druk maakten gealarmeerd worden door de verhalen van leeftijdsgenoten die wel problemen ervaren. Bij de werving bleek dat slechts een aantal kinderen vooraf aangaf last te ervaren van de aardbevingen. Besloten is om deze kinderen individueel te spreken en de overige kinderen in groepen te interviewen. Bij de individuele en groepsinterviews is steeds dezelfde topiclijst gehanteerd. Deze lijst is gemaakt op basis van de bevindingen uit de wetenschappelijke literatuur over de gevolgen van rampen voor kinderen en jongeren en de bevindingen uit het vooronderzoek. De topiclijst is opgenomen in **bijlage 3**.

³² Voor kinderen en jongeren jonger dan 16 jaar was ook toestemming van hun ouders nodig.

Vragenlijst

Naast de interviews is er ook een vragenlijst uitgezet om de kwaliteit van de leefomgeving van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied in kaart te brengen. Dit is eerder gedaan tijdens de Kinderrechtentour.³³ De vragenlijst die toen is ingezet, blijkt een goed instrument te zijn om het leven van kinderen en jongeren te onderzoeken en wordt daarom ook in dit onderzoek gebruikt. De vragenlijst uit de Kinderrechtentour bevatte vragen over algemene kenmerken van de kinderen (bijvoorbeeld leeftijd, geslacht en woonsituatie), of ze in een kwetsbare groep vallen, een vraag over welk rapportcijfer zij hun leven geven, vragen over de 14 omgevingsvoorwaarden uit het *Best Interest of the Child model (BIC model)*³⁴ en vier open vragen.

14 omgevingsvoorwaarden

Het BIC-model beschrijft de 14 omgevingsvoorwaarden die nodig zijn om fijn, veilig en gezond op te kunnen groeien. In het blauwe kader op de volgende pagina zijn de 14 voorwaarden omschreven. Wanneer een of meerdere omgevingsvoorwaarden langdurig niet in orde zijn, heeft dit een negatieve invloed op de ontwikkeling van een kind.³⁵ Voor de Kinderrechtentour is een aangepaste versie van de bestaande *BIC-Self report*³⁶ ontwikkeld waarmee kinderen zelf kunnen aangeven hoe de kwaliteit van hun leefomstandigheden in de gezins- en omgevingssituatie is. Onderzoek naar de validiteit en betrouwbaarheid van de aangepaste BIC-S laat zien dat het een goed meetinstrument is.³⁷

Kwetsbare groepen

In de vragenlijst zijn ook vragen opgenomen naar verschillende omstandigheden die van invloed kunnen zijn op het welzijn en de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Het gaat hierbij om situaties zoals thuis weinig geld hebben of het hebben van gescheiden ouders die niet goed met elkaar omgaan. Naast deze twee situaties is er ook gevraagd of er thuis problemen zijn, kinderen jeugdhulp krijgen, naar een school voor speciaal onderwijs gaan of gevlucht zijn uit een ander land.

³³ De Kinderombudsman, *Als je het ons vraagt. De Kinderombudsman op Kinderrechtentour*, 13 december 2016.

³⁴ Kalverboer, M. E., & Zijlstra, A. E. (2006). *Het belang van het kind in het Nederlands recht; voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*. Amsterdam: SWP Uitgeverij.

³⁵ Zijlstra, A. E. (2012). *In the best interest of the child: A study into decision-support tool validating asylum-seeking children's rights from a behavioural scientific perspective* [S.l.]: s.nl.

³⁶ Kalverboer, M., Ten Brummelaar, M., Post, W., Zijlstra, E., Harder, A., & Knorth, E. (2012). The Best Interest of the Child-Questionnaire, reliability and validity: Preliminary data on the question where to live after detention or secure treatment?'. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 22(1), 41-52.

³⁷ Wierema, F. *Psychometrische Kwaliteit van de Aangepaste Best Interest of the Child-Self report. Psychometric Quality of the Adapted Best Interest of the Child-Self report*, scriptie RUG, 31 mei 2017.

De 14 omgevingsvoorwaarden

1. Verzorging

- Genoeg te eten en te drinken
- Genoeg kleding
- Genoeg slaap
- Een dokter wanneer het nodig is

2. Veiligheid bij jou in huis

- Je voelt je veilig bij jou thuis
- Er wordt bij jou thuis geen geweld gebruikt
- Er wordt bij jou thuis geen drugs gebruikt
- Er wordt bij jou thuis niet gescholden

3. Liefde en aandacht van jouw ouders of opvoeders

- Je voelt je door hen begrepen
- Ze hebben tijd voor je als je ze nodig hebt
- Je hebt een goede band met ze

4. Structuur, regels en ondersteuning

- Op een vaste tijd opstaan
- Elke dag naar school gaan
- Er zijn afspraken en regels waar jij je aan moet houden
- Er is iemand die je helpt als dat nodig is

5. Het goede voorbeeld krijgen van jouw ouders of opvoeders

- Ruzie wordt uitgepraat
- Ze leggen dingen uit als je iets niet snapt
- Ze zorgen goed voor zichzelf en anderen
- Ze hebben werk of doen vrijwilligerswerk

6. Interesse van je ouders of opvoeders in wat jij belangrijk vindt

- Je kunt je verhaal bij ze kwijt
- Ze luisteren naar jouw ideeën en wensen
- Je kan met iemand praten als je problemen hebt
- Je mag zelf kiezen wat je op een dag wilt doen

7. Opvoeding

- Er is altijd goed voor je gezorgd
- Er staat altijd iemand voor je klaar
- Je hebt contact met volwassenen die langere tijd voor je hebben gezorgd en belangrijk zijn voor je (bijvoorbeeld familieleden of pleegouders)

8. Veiligheid in de buurt

- Je voelt je veilig
- Er is weinig ruzie in de buurt
- Er wordt niet vaak ingebroken
- Er is geen crimineel gedrag
- Er hangen geen vervelende mensen of jongeren rond

9. Respect

- Je wordt niet anders behandeld door andere kinderen (bijvoorbeeld door je geloof of hoe je eruit ziet)
- Je hebt het gevoel dat anderen rekening houden met wie jij bent
- Je hebt het gevoel dat je dezelfde kansen krijgt als andere kinderen

10. Andere volwassenen bij wie je terecht kunt

- Behalve je ouders of opvoeders zijn er andere mensen die jou helpen.
- Je kunt bij familieleden, burens, leraren of andere mensen terecht als je vragen hebt of extra hulp nodig hebt
- Je zit bij een sportclub of vereniging

11. School en vrije tijd

- Je vindt het niet vervelend om naar school te gaan
- Je krijgt op school genoeg hulp en steun, zodat je goed kunt leren
- Je krijgt de kans om in je vrije tijd de dingen te doen die je leuk vindt of waar je goed in bent

12. Contact met vrienden

- Je doet graag leuke dingen met je vrienden
- Je kunt goed met je vrienden opschieten
- Je voelt je begrepen door hen
- Ze houden rekening met wie jij bent

13. Het goede voorbeeld krijgen van mensen die jij kent

- Kinderen en volwassenen die jij kent zorgen goed voor zichzelf en voor anderen en helpen elkaar graag
- Kinderen en volwassenen die jij kent behandelen elkaar met respect
- Kinderen en volwassenen die jij kent hebben een positieve invloed op je

14. Zekerheid in je leven

- Je hebt vertrouwen in je toekomst
- Je woont langere tijd op één plek (niet vaak verhuisd)
- Als er iets verandert dan wordt dat met jou besproken
- Je bent niet plotseling van school gewisseld
- Er zijn geen grote dingen gebeurd in je leven die je moeilijk of vervelend vond

Open vragen

Naast gesloten vragen zijn er ook enkele open vragen in de lijst opgenomen. Bij deze vragen konden kinderen en jongeren zelf aangeven: 1. wat er goed gaat in hun leven, 2. wat er beter kan, 3. wat zij zouden doen als zij Kinderombudsman of Kinderombudsvrouw waren en 4. waar ze over willen meebeslissen en of dit al mag.

Voor dit onderzoek zijn een aantal vragen uit de vragenlijst van de Kinderrechtentour verwijderd omdat ze voor dit onderzoek niet relevant zijn. Het gaat om vragen over etnische achtergrond, provincie, het wonen in stad of dorp en kennis over kinderrechten. Er zijn twee vragen aan de lijst toegevoegd: er is gevraagd naar de postcode om zo de woonlocatie in het aardbevingsgebied te kunnen vaststellen en in een extra open vraag kunnen kinderen en jongeren iets vertellen over de aardbevingen en de gevolgen daarvan. De vragenlijst is opgenomen in **bijlage 4**.

3.2 Interviews met professionals en betrokken organisaties

Om meer inzicht te krijgen in de mogelijke problemen die kinderen ervaren en wat maakt dat zij wel of geen problemen ervaren vanwege de aardbevingen is ook gesproken met professionals. In de gesprekken is tevens de mogelijke rol van de organisaties besproken met betrekking tot het oplossen of verzachten van de problemen voor kinderen.

Er zijn hulpverleners, docenten, een aantal organisaties met een specifieke taak rondom de aardbevingsproblematiek en belangenorganisaties benaderd. De deelnemers zijn benaderd via contactpersonen van de betrokken organisaties.

Ook bij deze interviews is een topiclijst gebruikt die gebaseerd is op bevindingen uit het literatuuronderzoek en het vooronderzoek. Deze is te vinden in **bijlage 5**.

3.3 Rondetafelgesprek

De resultaten zijn in een rondetafelgesprek voorgelegd aan bestuurders en experts. Het doel van deze rondetafel is om de aanbevelingen te bespreken en waar nodig te wijzigen of aan te scherpen. Tevens is het doel met de verantwoordelijke partijen te verkennen hoe de aanbevelingen het beste kunnen worden opgepakt.

3.4 Analyse van de resultaten

De interviews

De topiclijst die bij de interviews gebruikt is, is leidend voor de analyse. Voor zowel de gesprekken met kinderen als de gesprekken met professionals zijn per onderwerp de antwoorden naast elkaar gelegd, gecategoriseerd en geanalyseerd.

De vragenlijst

Met behulp van verschillende statistische analyses zijn de antwoorden op de vragenlijst onderzocht. Hieronder wordt uitgelegd welke verbanden zijn onderzocht en welke statistische methoden hiervoor zijn gebruikt.

Representativiteit

Kinderen en jongeren hebben zelf gekozen de vragenlijst in te vullen. Hierdoor kan het zijn dat bepaalde groepen kinderen en jongeren over- of ondervertegenwoordigd zijn. Daarom is met behulp een chi-kwadraattoets beoordeeld in hoeverre de groep die heeft meegedaan op bepaalde kenmerken overeenkomt met de kinderen en jongeren die in de provincie Groningen wonen. Er is gekeken naar de kenmerken: geslacht, leeftijd en type onderwijs.

De omgevingsvoorwaarden

De kinderen en jongeren konden de 14 omgevingsvoorwaarden waarderen met de antwoordkeuzes onvoldoende, matig, voldoende en goed. Om in een oogopslag te kunnen zien of de omgevingsvoorwaarde goed of slecht beoordeeld is, hebben we de antwoordkeuzes gecodeerd. De antwoorden matig en onvoldoende hebben de score 0 gekregen en de antwoorden voldoende en goed de score 1. Wanneer de scores op de 14 voorwaarden worden opgeteld ontstaat er een totaalscore voor de kwaliteit van de opvoedomgeving. De score 14 betekent dat alle omgevingscondities goed of voldoende zijn en de score 0 betekent dat alle omgevingscondities matig of onvoldoende zijn.

De omgevingsvoorwaarden zijn verdeeld in zeven voorwaarden die over de gezinssituatie³⁸ gaan en zeven voorwaarden die over de omgevingssituatie³⁹ gaan. Dit zijn de zogenoemde subschalen. Wanneer de scores op deze voorwaarden bij elkaar worden genomen krijg je twee scores: één die de gezinssituatie en één die de omgevingssituatie waardeert.

Met behulp van beschrijvende statistiek zijn de resultaten op de totaalscore van de 14 omgevingsvoorwaarden, het rapportcijfer voor hun leven en de scores op de twee subschalen onderzocht. Er is gekeken naar de gemiddelden en naar hoe groot de verschillen tussen de antwoorden van de verschillende groepen zijn (de spreiding).

Bij de twee subschalen thuissituatie en opvoedomgeving is met behulp van een gepaarde t-toets onderzocht of er op een van de twee schalen beter wordt gescoord dan op de ander.

Verskillende groepen

Uit het literatuuronderzoek komt naar voren dat jonge kinderen meer problemen kunnen ervaren dan adolescenten. De literatuur onder zowel kinderen als volwassenen laat zien dat het hebben van schade het welbevinden van personen beïnvloedt. Tot slot laten de resultaten van de Kinderrechtentour zien dat kinderen die in de kwetsbare groepen vallen een lagere score geven voor de kwaliteit van de opvoedomgeving en het rapportcijfer voor hun leven.

³⁸ 1. Verzorging, 2. Veiligheid bij je ouders of opvoeders, 3. Liefde & aandacht van jouw ouders of opvoeders, 4. Structuur, regels en ondersteuning, 5. Het goede voorbeeld krijgen van jouw ouders of opvoeders, 6. Interesse van je ouders of opvoeders in wat jij belangrijk vindt en 7. Opvoeding.

³⁹ 8. Veiligheid in de buurt, 9. Respect, 10. Andere volwassenen bij wie je terecht kunt, 11. School en vrije tijd, 12. Contact met vrienden, 13. Het goede voorbeeld krijgen van mensen die jij kent en 14. Zekerheid in je leven.

Daarom zijn deze groepen verder onderzocht. Er is gekeken of de kinderen en jongeren in deze groepen positiever of negatiever scoren op de totaalscore voor de kwaliteit van de opvoedomgeving en het rapportcijfer. Dit is met een de Mann-Whitney U toets onderzocht.

Open vragen

Bij de analyse van de eerste vier open vragen is dezelfde codering in categorieën gebruikt als tijdens de Kinderrechtentour⁴⁰. Op de antwoorden bij de extra open vraag waar kinderen iets konden vertellen over de aardbevingen en de gevolgen daarvan, waren de categorieën uit de Kinderrechtentour niet geschikt. Voor deze vraag zijn nieuwe categorieën gevormd door alle antwoorden te doorlopen en de antwoorden in verschillende thema's te groeperen. Enkele thema's zijn daarna samengevoegd tot overkoepelende categorieën.

Vervolgens is met behulp van beschrijvende statistiek beoordeeld welke categorieën het meest zijn genoemd.

⁴⁰ De Kinderombudsman, *Als je het ons vraagt. De Kinderombudsman op Kinderrechtentour*, 13 december 2016.

4 WAT KINDEREN EN JONGEREN VERTELLEN

4.1 Gesprekken

Hoe ziet de groep eruit?

Voor dit onderzoek zijn 15 kinderen en jongeren geïnterviewd. Soms in groepjes, soms één op één. Vijf kinderen en jongeren hebben zichzelf aangemeld voor een gesprek na het lezen van onze oproep; de anderen zijn door de organisaties Stut en Steun en jongerenwerk Delfzijl benaderd.

Alle kinderen en jongeren wonen in het aardbevingsgebied. Zeven van hen wonen in het centrum van het gebied, waar veel schade is. De leeftijd van de kinderen en jongeren varieert van 10 tot 20 jaar. Er hebben ongeveer evenveel jongens (7) als meisjes (8) meegedaan.

Wat merken de kinderen en jongeren van de aardbevingen?

Tijdens een aardbeving

Een aantal kinderen en jongeren heeft wel eens een aardbeving gevoeld. "Het ligt eraan wat je aan het doen bent. Als je bezig bent, heb je het niet snel door, want de meeste aardbevingen zijn maar heel licht. Maar ik ben er 's nachts een keer van wakker geworden." De kinderen en jongeren vertellen over lichte trillingen, geluiden die niet goed thuis te brengen zijn, kleine spullen die opeens omvallen en huisdieren die opeens onrustig worden. "Achteraf lees je dan online dat er weer een aardbeving is geweest."

Schade: thuis en op school

De meeste kinderen en jongeren hebben thuis schade door de aardbevingen. "Toen ik hier drie jaar geleden kwam wonen, waren er al een paar scheuren," vertelt een meisje, "maar er zijn er heel veel bijgekomen. Ik heb nu drie scheuren in mijn slaapkamer en beneden zitten er ook een paar. En in de keuken hebben we na een aardbeving lekkage gehad, daar zit nu schimmel." Een ander meisje vertelt dat de schuur bij hun huis zo sterk beschadigd was dat haar vader heeft besloten die grotendeels af te breken. Bij de overige kinderen en jongeren is er vooral sprake van een aantal scheuren op verschillende plekken in hun huis. Twee kinderen vertellen dat ze wel scheuren hebben, maar dat de inspecteurs hebben gezegd dat deze niet door de aardbevingen komen. Zelf zijn ze daar niet van overtuigd. "Ze hebben gezegd dat wij te ver weg wonen en dat het dus niet door de aardbevingen komt. Maar eerst zaten die scheuren er nog niet."

Ook op school is er schade. Een aantal kinderen en jongeren heeft les in een noodgebouw, of gaat naar een school die binnenkort zal worden afgebroken.

Schadeherstel en versterking

Een deel van de kinderen en jongeren weet niet zeker of er inspecteurs bij hen thuis zijn geweest en of er herstelwerkzaamheden zijn uitgevoerd. Anderen kunnen zich de inspecties juist goed herinneren. "Dan komen ze overal kijken, ook in je kamer. Dat duurt best wel lang." Bij een klein aantal kinderen en jongeren zijn al meerdere keren

inspecties uitgevoerd. Ook het uitvoeren van het schadeherstel zelf kan lang duren, zo ervaren de kinderen en jongeren. De meesten van hen die in het centrum van het aardbevingsgebied wonen geven daarnaast aan dat hun ouders veel tijd kwijt zijn met het regelen van schadeherstel. "Ze zitten soms 's avonds een hele tijd achter de computer, of aan de telefoon."

Ook als er niet in het eigen huis gewerkt wordt, hebben de kinderen en jongeren uit de kern van het aardbevingsgebied te maken met het schadeherstel. Een aantal jongeren vertelt over busjes die scheef parkeren, opstoppen door al het bouwverkeer in voorheen rustige straatjes, een stoep die er zonder overleg werd uitgehaald en door het verkeer ontstane gaten in het wegdek.

Onrust bij ouders

De meeste kinderen en jongeren geven aan dat ze niet merken dat ouders veel last hebben van de aardbevingen, buiten het feit dat ze veel tijd kwijt zijn aan het regelen van zaken. Enkeligen zeggen dat hun ouders veel met elkaar praten over de aardbevingen, veel met het controleren van scheuren bezig zijn, of bijvoorbeeld vaak naar de televisie-uitzendingen over dit onderwerp kijken en dan duidelijk geïrriteerd of geëmotioneerd raken. Eén meisje vertelt dat haar ouders erg bang zijn voor de bevingen en één van haar ouders zelfs mede daardoor op dit moment niet werkt.

Verhuizen

Vier kinderen en jongeren moeten binnenkort tijdelijk hun huis uit, al is nog niet precies duidelijk wanneer. De schade wordt dan hersteld en het huis wordt versterkt voor toekomstige aardbevingen.

Veranderingen in het straatbeeld

Kinderen en jongeren uit de kern van het aardbevingsgebied beschrijven hoe het dorp in de laatste jaren door de aardbevingen is veranderd. Er zijn oude, karakteristieke woningen gesloopt omdat ze veel schade hadden of in het kader van versterking. Er zijn huizen opgekocht door de NAM, die nog geen nieuwe bestemming hebben gekregen. "Het halve dorp staat in de steigers. En soms fiets ik langs van die oude, mooie schuren, die half zijn ingestort."

Wat doen de aardbevingen met kinderen en jongeren?

Gewend aan de situatie

De meeste kinderen en jongeren zeggen - in elk geval in eerste instantie - dat ze niet veel last van hebben van de aardbevingen. Dit geldt zeker voor de groep met weinig schade. Slechts twee kinderen geven direct aan dat de aardbevingen hun leven negatief beïnvloeden. Wel vinden de meeste geïnterviewde kinderen en jongeren dat het belangrijk is dat men in de rest van Nederland weet wat er in Groningen aan de hand is. "Ja, dat vind ik wel heel belangrijk," zegt een meisje. "Dus ja... misschien heb ik er onbewust toch meer last van dan ik dacht. We zijn er zo aan gewend, dat je er normaal

niet zo bij stil staat." Hieronder is kort beschreven van welke zaken kinderen en jongeren last (kunnen) hebben.

Angst en gevoel van onveiligheid

Kinderen onder de 12 jaar ervaren soms angst voor de aardbevingen. Drie kinderen vertellen dat ze zich wel eens bang voelen door de aardbevingen. Eén van hen zegt hierdoor ook slechter te slapen en zich moeilijker te kunnen concentreren op school. Een aantal anderen geeft aan kinderen of jongeren te kennen die wel eens bang zijn. De angst heeft niet alleen betrekking op de eigen veiligheid. De kinderen geven aan wel eens bang te zijn dat hun huis of de school instort, maar ook dat ze hun spullen kunnen kwijtraken. Een meisje vertelt dat ze, als ze op vakantie gaat, ook bang is dat haar huis misschien is afgebroken als ze thuiskomt. Een ander kind vertelt wel eens gehoord te hebben dat mensen na hun vakantie terugkeerden naar een leeg kavel, omdat de NAM hun huis had weggehaald. Dat deze angst feitelijk niet reëel is - de NAM laat niet zonder toestemming huizen slopen - maakt het voor kinderen in hun beleving niet minder waar.

Alle jongeren en kinderen en jongeren met weinig schade geven aan dat angst voor de aardbevingen voor hen geen rol speelt. Wel zorgt de leegstand van huizen voor gevoelens van onveiligheid. "Naast ons staan vijf huizen leeg," vertelt een meisje, "waarvan drie door de aardbevingen. 's Avonds wordt dat een hangplek, er gebeuren daar dingen. Het voelt nooit fijn om daar langs te fietsen."

Onzekerheid

Met name de kinderen en jongeren die (mogelijk) tijdelijk moeten verhuizen, geven aan dat ze moeite hebben met de onzekerheid die dit met zich meebrengt. "Ik wil heel graag weten waar ik naartoe ga en wat er gaat gebeuren. Ik wil wel graag naar een normaal huis. Daar denk ik 's avonds wel aan." De kinderen en jongeren zeggen dat de plannen vanuit de NAM al vaak veranderd zijn. "Dan moet er niet versterkt, en dan toch wel," vertelt een jongen. "Vier jaar geleden hoorden we voor het eerst dat we het huis uit moesten. Twee jaar geleden kwam er eindelijk een plan, en nu lijkt het erop dat we over een paar maanden moeten verhuizen." Een meisje dat in een huurhuis woont, weet nog niet zeker of ze wel naar dit huis kan terugkeren. Haar huizenblok van 12 woningen wordt vervangen door 10 grotere woningen, omdat de eisen aan huizen tegenwoordig anders zijn dan vroeger. Twee gezinnen zullen dus definitief ergens anders moeten gaan wonen.

Inbreuk op privéleven en overlast door werkzaamheden

Sommige kinderen en jongeren vinden het vervelend om zo vaak inspecteurs en bouwvakkers over de vloer te hebben. Ook dat er mensen op hun slaapkamer komen wordt door een aantal van hen als vervelend ervaren. Zowel thuis als op straat is er soms overlast door de werkzaamheden. De kinderen en jongeren begrijpen dat overlast erbij hoort, maar vinden dat er meer gedaan kan worden om die te beperken: "Het zou helpen als de mensen die komen repareren gewoon wat meer rekening houden met de mensen om zich heen."

Last van onrust bij ouders

Enkele kinderen en jongeren geven aan last te hebben van de spanning die bij hun ouders bestaat door de situatie. Ze vinden het vervelend als hun ouders zichtbaar aangedaan zijn door de aardbevingen, de schade en het proces van schadeherstel en zouden liever hebben dat het er thuis minder over gaat. Eén kind maakt zich grote zorgen over het welzijn van haar ouders.

Gevoel van onrecht

Bij veel van de kinderen en jongeren die zijn geïnterviewd bestaat, net als bij volwassen inwoners van het gebied, het gevoel dat hen onrecht is aangedaan. Dit geldt voor de kinderen en jongeren uit de kern van het gebied, maar ook voor een deel van degenen die in het buitengebied wonen. Ze hebben het gevoel dat de NAM en de overheid niet echt bereid zijn om alles te doen om de situatie op te lossen en voelen zich als Groningers in de steek gelaten.

Praten over aardbevingen

De meeste kinderen en jongeren praten thuis en op school niet vaak over de aardbevingen. Een aantal kinderen en jongeren met schade aan het huis vertelt dat ze er wel eens met hun ouders over praten. Eén kind geeft aan het er wel eens met opa en oma over te hebben. De kinderen en jongeren die in het aardbevingsgebied naar school gaan, zeggen dat er door docenten nauwelijks aandacht aan de bevingen wordt besteed. Van de vijftien kinderen en jongeren zeggen slechts drie wel eens met vrienden over de bevingen of schade te praten.

De geïnterviewde kinderen en jongeren hebben het liever niet vaak over de aardbevingen. Soms omdat het onderwerp hen gewoon niet zo interesseert, soms omdat het onderwerp ze onrustig maakt. "Dan moet ik er meer aan denken," geeft een meisje aan, "en dan heb ik daar op school last van." Wel bestaat bij een deel van hen een grote behoefte aan goede informatie over die zaken die hun eigen leven direct beïnvloeden. Het gaat dan met name over aanstaande versterkingsoperaties en schadeherstel.

Het leven en de toekomst in het aardbevingsgebied

Er is ook gevraagd hoe de kinderen en jongeren de regio als leefomgeving waarderen. Kinderen en jongeren die in dorpen wonen zijn erg positief over de rust en de ruimte en ook de natuur wordt als pluspunt genoemd. Jongeren uit Delfzijl zijn minder positief. Alle kinderen en jongeren geven aan dat er weinig te doen is in de regio.

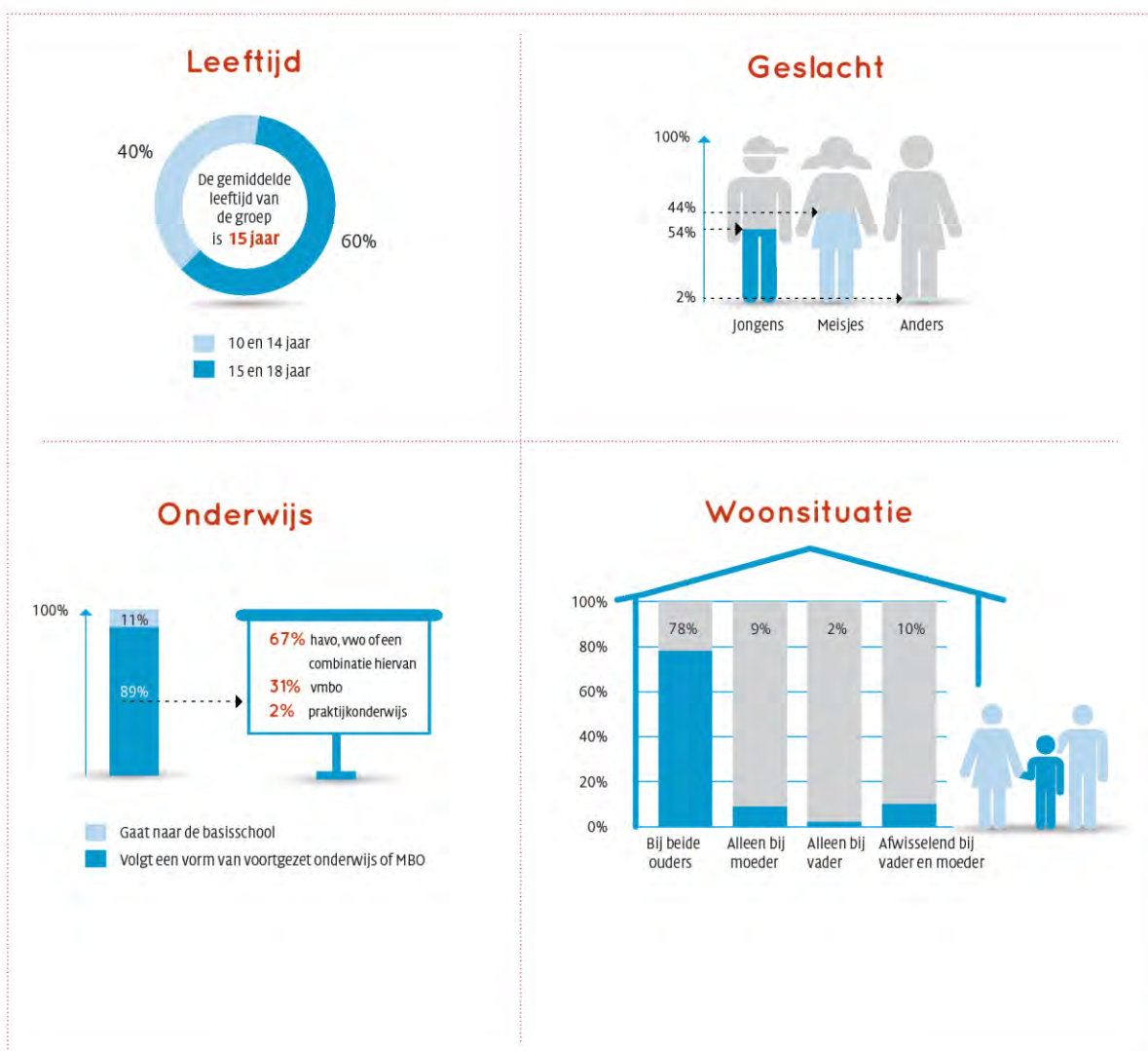
Onzekerheid over de toekomst van de regio speelt voor meerdere kinderen en jongeren. Dit hangt samen met de aardbevingen, maar ook met andere ontwikkelingen, zoals de beperkte werkgelegenheid en beschikbaarheid van woningen voor jonge mensen. "Er moeten wel kansen zijn. Er verdwijnen ook veel mooie, oude huizen. Ik weet niet of mensen hier dan nog willen wonen."

Maatregelen

Een deel van de kinderen en jongeren heeft een uitgesproken mening over de maatregelen die in het aardbevingsgebied nodig zijn. Veel minder gas winnen wordt het vaakst genoemd. Het verminderen van de overlast tijdens schadeherstel en versterking wordt ook belangrijk gevonden, net als het daadwerkelijk een bestemming geven aan opgekochte huizen door de NAM. Een ouder meisje geeft aan dat ze aan haar ouders ziet dat het proces van schadeafhandeling veel frustratie met zich meebrengt en vindt dit daarom het grootste aandachtspunt.

4.2 Vragenlijst

Er zijn 15 scholengemeenschappen in het aardbevingsgebied aangeschreven. De bestuurders hiervan hebben al hun scholen in het aardbevingsgebied verzocht deel te nemen aan het onderzoek. Niet alle scholen hebben gehoor gegeven aan de oproep. Een veelgenoemde reden daarvoor was de naderende zomervakantie waarin nog veel gevraagd wordt van kinderen en jongeren in de vorm van toetsen en examens, maar ook allerlei uitjes om het einde van het schooljaar te vieren. Scholen wilden hun leerlingen niet extra belasten met deelname aan het onderzoek. Uiteindelijk hebben negen basisscholen en drie scholen voor voortgezet onderwijs de brieven verspreid onder hun leerlingen.

Figuur 1. Hoe ziet de groep eruit?

Kenmerken kinderen en jongeren

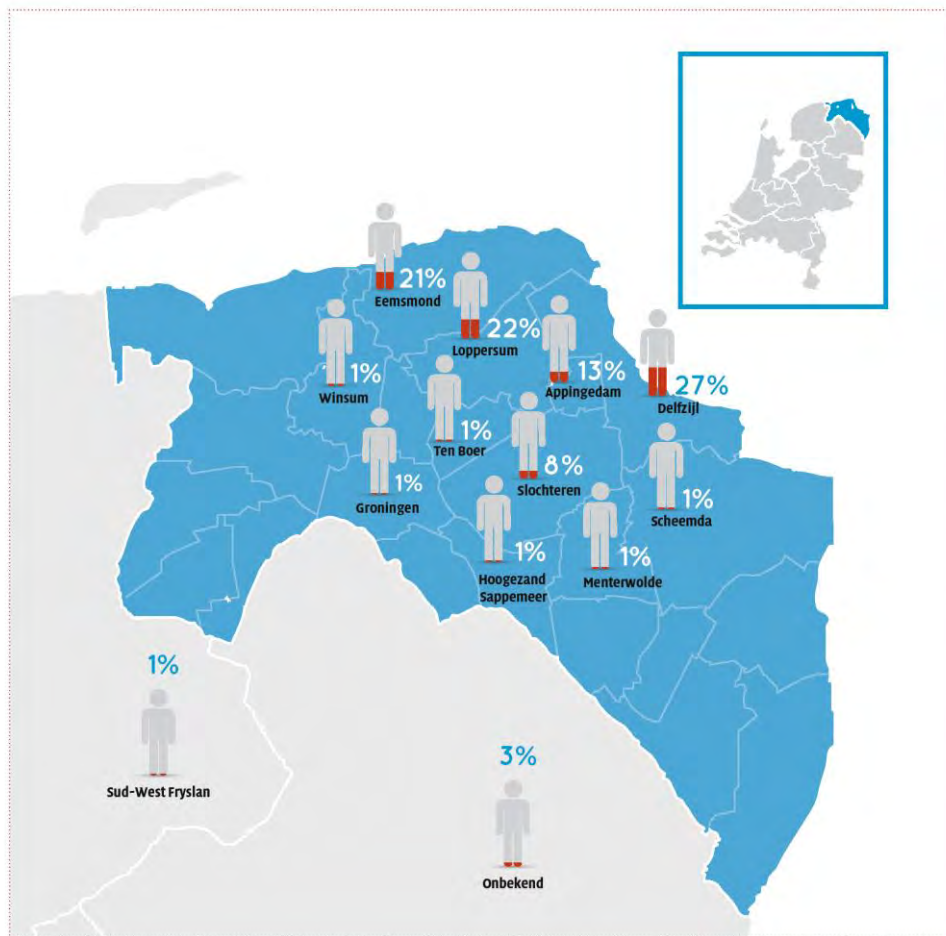
De vragenlijst heeft vanaf begin mei tot en met eind juli 2017 online gestaan. In die tijd hebben 183 kinderen en jongeren de vragenlijst ingevuld, waarvan 146 kinderen en jongeren alle vragen hebben beantwoord. De resultaten die hieronder worden besproken gaan alleen over de kinderen en jongeren die de hele vragenlijst hebben ingevuld. In **figuur 1** zijn de belangrijkste kenmerken van de deelnemers weergegeven.

Aardbevingen en schade

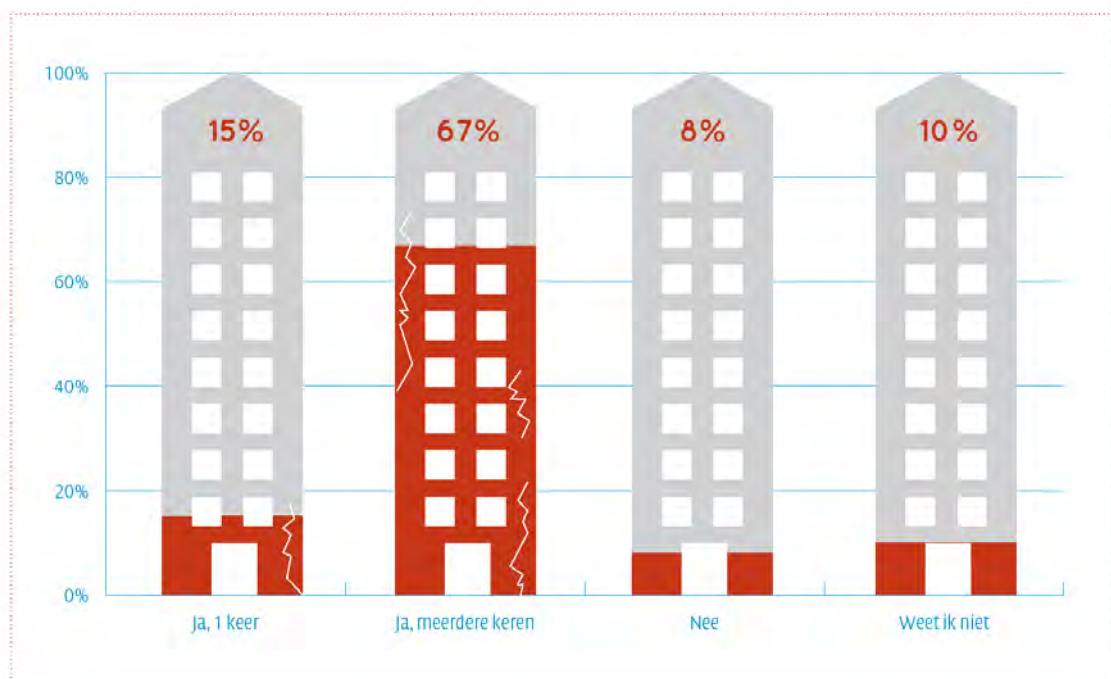
In **figuur 2** is te zien in welke gemeente de kinderen en jongeren wonen. De meeste kinderen en jongeren wonen in het kerngebied dat gehanteerd wordt door de NCG in hun Meerjarenprogramma.⁴¹

Zoals in **figuur 3** te zien is, geeft een ruime meerderheid (82%) van de groep aan dat hun huis schade heeft als gevolg van de aardbevingen. Bij een klein deel (15%) gaat het om enkelvoudige schade, terwijl 67% aangeeft dat de aardbevingen meerdere keren schade aan het huis hebben veroorzaakt. Slechts 8% van de groep heeft geen schade aan het huis en 10% weet het niet.

⁴¹ NCG werkt aan het inspecteren en versterken van woningen en gebouwen in het aardbevingsgebied. Dit gebeurt in het gebied waar de risico's het grootst zijn, namelijk de kern van het aardbevingsgebied. Daarvoor geldt de zogenoemde 0,2 pga-contour van de seismische hazardkaart van KNMI van 2015 als uitgangspunt. Op 15 juni 2017 is er een nieuwe versie van de seismische hazardkaart gepresenteerd. Deze nieuwe versie heeft geen gevolgen voor de aanpak van Nationaal Coördinator Groningen (NCG). Het totale kerngebied is niet wezenlijk gewijzigd.

Figuur 2. Waar wonen de kinderen en jongeren?

Figuur 3. Heb je door de aardbevingen schade aan je huis?

Kinderen en jongeren in kwetsbare groepen

Van de 146 kinderen en jongeren hebben 23 gezegd in een of meer kwetsbare groepen te vallen. In **tabel 1** is te zien om welke groepen het gaat.

Tabel 1. Aantal kinderen en jongeren in kwetsbare groepen

	Aantal
<i>Kinderen en jongeren die met één situatie te maken hebben</i>	
<i>Wij hebben thuis weinig geld</i>	5
<i>Er zijn thuis problemen</i>	2
<i>Ik krijg jeugdhulp</i>	2
<i>Mijn ouders zijn gescheiden. Ze kunnen ook niet meer normaal met elkaar omgaan</i>	5
<i>Ik ga naar een school voor speciaal onderwijs</i>	0
<i>Kinderen en jongeren die met meerdere situaties te maken hebben</i>	
<i>Weinig geld thuis</i> & <i>Gescheiden ouders</i>	2
<i>Weinig geld thuis</i> & <i>Problemen thuis</i>	1
<i>Weinig geld thuis</i> & <i>Speciaal onderwijs</i>	1
<i>Problemen thuis</i> & <i>Jeugdhulp</i>	3
<i>Problemen thuis</i> & <i>Gescheiden ouders</i>	1
<i>Weinig geld thuis</i> & <i>Problemen thuis</i> & <i>Jeugdhulp</i>	1
<i>Totaal</i>	23

Kinderen en jongeren met schade aan het huis door de aardbevingen

Een ruime meerderheid (82%) van de groep geeft aan dat hun huis schade heeft als gevolg van de aardbevingen. Bij een klein deel (15%) gaat het om enkelvoudige schade, terwijl 67% aangeeft dat de aardbevingen meerdere keren schade aan het huis hebben veroorzaakt. Slechts 8% van de groep heeft geen schade aan het huis en 10% weet het niet.

Representativiteit van de resultaten

De groep kinderen en jongeren is op basis van geslacht een goede afspiegeling van de populatie van de provincie Groningen, maar niet op leeftijd en onderwijs. Er is sprake van een oververtegenwoordiging van jongeren en van jongeren die havo/vwo onderwijs volgen. Dit maakt dat de resultaten van de vragenlijst niet representatief zijn voor alle kinderen en jongeren in de provincie Groningen.

Hoe gaat het met kinderen en jongeren in Groningen?

14 omgevingsvoorwaarden die de kwaliteit van de leefomgeving bepalen

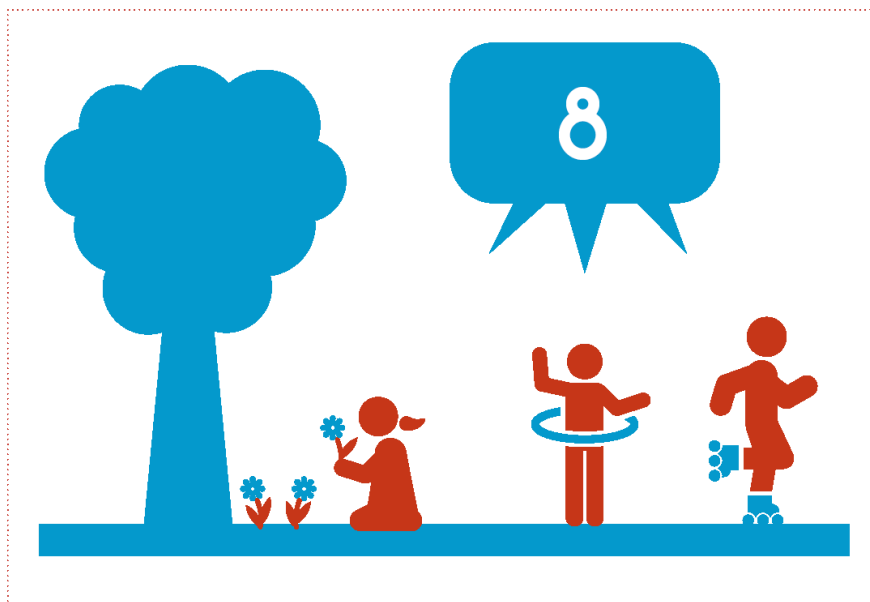
De scores op de 14 omgevingsvoorwaarden geven een beeld van de opvoedingsomgeving van het kind. Gemiddeld zijn 13 omgevingsvoorwaarden voldoende of goed beoordeeld. Bij meer dan de helft (63%) van de kinderen en jongeren zijn alle 14 voorwaarden voldoende of goed. Bij 17% zijn 13 voorwaarden in orde en de rest (20%)

van de kinderen en jongeren heeft aangegeven dat er 12 of minder voorwaarden in orde zijn.

Een vergelijking tussen de twee subschalen laat zien dat kinderen en jongeren de gezinssituatie significant positiever beoordelen dan de omgevingssituatie. Maar liefst 88% geeft alle omgevingsvoorwaarden die over de gezinssituatie gaan een voldoende; voor de omgevingssituatie is dit 67%.

Cijfer voor het leven

De kinderen en jongeren zijn erg positief en geven hun leven gemiddeld een acht. Ongeveer 6% van de groep geeft zijn leven een onvoldoende (een vijf of lager). Gemiddeld geven zij hun leven een 3,9. Bij deze groep zien we ook dat de veertien omgevingsvoorwaarden significant minder goed beoordeeld worden. Gemiddeld zijn er acht omgevingsvoorwaarden voldoende of goed beoordeeld.

Kinderen en jongeren met schade aan het huis

Er blijkt geen significant verschil te zijn tussen kinderen en jongeren met en zonder schade aan het huis op de veertien omgevingsvoorwaarden en ook niet op het cijfer voor hun leven. Het lijkt erop dat het hebben van schade aan het huis voor de kinderen en jongeren in dit onderzoek geen invloed heeft op de kwaliteit van hun leefomgeving of hun welzijn. De groep kinderen en jongeren zonder schade aan het huis was echter klein (zie **figuur 3**), mogelijk te klein om een significant effect te vinden.

Kinderen en jongeren in een kwetsbare groep

Uit de analyse blijkt dat kinderen en jongeren die wel in een kwetsbare groep vallen significant lager scoren op de 14 omgevingsvoorwaarden en op het cijfer voor hun leven dan degenen die niet in een kwetsbare groep vallen. Hierbij zijn alle groepen samengenomen. Zoals **tabel 1** laat zien zijn de aantallen in de afzonderlijke groepen te

laag om hier analyses mee uit te voeren. We kunnen dus niet achterhalen welke situatie de meeste invloed heeft op de tevredenheid over de opvoedingsomgeving of het ervaren welzijn van kinderen en jongeren.

Wat vertellen kinderen en jongeren in de open vragen?

De antwoorden op de open vragen geven inzicht in waar het precies knelt of juist goed gaat in het leven van kinderen en jongeren. Er zijn veel verschillende thema's genoemd, te veel om te bespreken. Hier worden per vraag kort de drie belangrijkste thema's genoemd.

Wat vinden kinderen en jongeren fijn in hun leven?

Kinderen en jongeren vertellen vooral blij te zijn met de liefde en aandacht van mensen om hen heen (40%). Vrijtijdsbesteding (13%), het wonen in een fijn huis in een fijne buurt (13%) en naar school gaan (7%) worden ook veel genoemd.

Wat kan er beter?

Ook hier wordt school (25%) vaak genoemd. Met name de werkdruk en de ondersteuning en het aanbod in vakken zijn aandachtspunten. Veel kinderen en jongeren ervaren hierdoor stress. Daarnaast willen kinderen en jongeren graag de situatie thuis en de band met familieleden (11%) verbeterd zien en missen ze voorzieningen voor vrijtijdsbesteding (7%). Twee procent van de kinderen en jongeren zegt bij deze vraag dat de aardbevingen moeten stoppen.

Waarover meepraten / meebeslissen?

Kinderen en jongeren willen graag meepraten en meebeslissen over zaken die invloed hebben op hun leven. Belangrijke beslissingen in het gezin (17%), over verschillende zaken op school (15%) en over zaken die invloed hebben op hun toekomst (14%) worden ongeveer even vaak genoemd. Twee procent van alle deelnemers geeft aan dat ze willen meepraten over het winnen van gas en het slopen van monumentale panden.

Wat als je Kinderombudsman was?

Kinderen en jongeren hebben veel ideeën over belangrijke zaken die ze als Kinderombudsman zouden aanpakken. Het vaakst worden problemen met school (25%) en opleiding genoemd, maar ook armoede (9%) en onveiligheid in de gezinssituatie (8%) zijn belangrijke aandachtspunten. Vier procent zou iets aan de aardbevingen willen doen.

Nog iets vertellen over de aardbevingen?

Ongeveer 70% van de kinderen en jongeren wilde graag nog iets kwijt over de aardbevingen. Van hen is 58% negatief over de aardbevingen of daarmee samenhangende zaken zoals schade, gaswinning, de politiek of de NAM. Een kleinere groep (38%) geeft een meer neutrale toelichting. Zij vertellen bijvoorbeeld dat zij thuis schade hebben of wel eens een aardbeving hebben gevoeld, zonder hier een waardeoordeel over te geven. Vier procent van de kinderen en jongeren heeft kritiek op hoe de Groningers en de media omgaan met de situatie.

5 WAT PROFESSIONALS VERTELLEN

5.1 Gesprekken

De professionals die zijn geïnterviewd, zijn ofwel als hulpverlener of ondersteuner werkzaam in het aardbevingsgebied (jeugdgezondheidszorg, jeugdhulpverlening, schoolmaatschappelijk werk, jongerenwerk, pastoraal werk en jeugdpsychiatrie) ofwel betrokken bij de aardbevingsproblematiek (Commissie bijzondere situaties, Stut en Steun, Vereniging Groninger Dorpen, Groninger Bodembeweging, Onafhankelijke Raadsman). Er hebben uiteindelijk geen docenten deelgenomen aan het onderzoek. Desgevraagd vertelden een aantal schooldirecteuren dat het gebrek aan aanmeldingen vooral te maken had met het feit dat docenten geen signalen hebben van problemen bij kinderen en jongeren.

In totaal zijn er 25 mensen geïnterviewd. De volledige lijst met deelnemende organisaties is in onderstaand kader opgenomen.

Interviews: Deelnemende organisaties/professionals

- GGD (jeugdartsen en jeugdverpleegkundigen)
- CJG
- Commissie bijzondere situaties
- Onafhankelijke raadsman
- Schoolmaatschappelijk werk
- Jongerenwerkers
- Jeugdpsychiater
- Vereniging Groninger Dorpen
- Groninger Bodem Beweging
- Platform Kerk en Aardbeving
- Stut en Steun

Praten over aardbevingen

De meeste hulpverleners hebben regelmatig contact met kinderen of jongeren zelf. Een aantal jeugdartsen werkt voornamelijk met heel jonge kinderen en spreekt dus voornamelijk met ouders. Vrijwel alle hulpverleners en ondersteuners geven aan dat het onderwerp aardbevingen in hun gesprekken met kinderen en jongeren niet vaak ter sprake komt. Kinderen en jongeren beginnen er niet uit zichzelf over en de meeste hulpverleners vragen er zelden specifiek naar. Wel vragen zij standaard naar de thuissituatie en eventuele stress en problemen thuis. Jeugdartsen, jeugdverpleegkundigen en jeugdhulpverleners geven aan dat zij wel specifiek vragen naar de impact van (aanstaande) verhuizingen als zij weten dat dit speelt.

De overige professionals hebben voornamelijk contact met volwassenen in het gebied en spreken niet of incidenteel met kinderen en jongeren. Alleen de Commissie Bijzondere Situaties geeft aan dat de casemanagers regelmatig met kinderen en jongeren zelf spreken. Professionals spreken wel met enige regelmaat met ouders over hun kinderen, al is dit niet standaard onderwerp van gesprek. Gesprekken met volwassenen gaan in eerste instantie vaak over de praktische en materiële gevolgen van de aardbevingen. In de loop van een gesprek of in latere gesprekken komt vaak ook ter sprake wat de aardbevingen met hen doen. Ook vertellen volwassenen dan regelmatig over zorgen die zij hebben over hun kinderen.

Wat doen de aardbevingen met kinderen en jongeren?

Verschillen in signalering

Vertegenwoordigers van belangengroepen en professionals die zich voornamelijk richten op schadeafhandeling en versterking zeggen slecht zicht te hebben op de situatie van kinderen en jongeren. Zij hebben in hun werk immers slechts incidenteel met deze doelgroep te maken en spreken hier ook met volwassenen niet standaard over. De meesten van hen kennen wel een paar voorbeelden van kinderen en jongeren die duidelijk last hebben van de situatie.

Ook van de hulpverleners met wie we hebben gesproken geeft het merendeel aan hooguit een handvol kinderen en jongeren te kennen die duidelijk last hebben of ooit last hebben gehad door de aardbevingen. Ze hebben in de afgelopen jaren geen duidelijke toename gezien van probleemgedrag of psychosomatische klachten⁴². Ongeveer de helft van de hulpverleners heeft in aanloop naar het interview navraag gedaan bij collega's of professionals uit andere beroepsgroepen, zoals docenten en pedagogisch medewerkers. Daaruit zijn weinig signalen over problemen met betrekking tot de aardbevingen gekomen. Verschillende hulpverleners merken hierbij dat het in algemene zin lastig kan zijn om de precieze oorzaak of aanleiding van problemen te achterhalen en dat dit ook niet altijd nodig is om een kind te behandelen. "Als een kind wat drukker is, dan denk je niet direct aan de aardbevingen. Je probeert vooral het kind te helpen om zijn probleem te verminderen."

Een aantal professionals ziet duidelijk meer problemen. Een schoolmaatschappelijk werkster, een aantal jeugdhulpverleners en de Commissie bijzondere situaties geven aan regelmatig gezinnen tegen te komen waarvan één of meer kinderen duidelijk last hebben van de situatie. Een jeugdpsychiater vertelt dat opvallend veel kinderen en jongeren die zij onder behandeling had in de afgelopen jaren last hadden van een verergering van hun klachten, zonder dat dit verklaard kon worden door gangbare oorzaken zoals een scheiding van de ouders of verhuizing. Een jeugdverpleegkundige is op het werk weinig kinderen met problemen tegengekomen, maar kent deze privé wel. De jeugdartsen die

⁴² Psychosomatische klachten zijn lichamelijke klachten die een psychische oorzaak hebben. Bijvoorbeeld buikpijn of bedplassen door stress en spanning.

tijdens het onderzoek geïnterviewd zijn, hebben slechts zeer incidenteel te maken met kinderen of jongeren met problemen vanwege de aardbevingen.

Duidelijke problemen bij beperkte groep kinderen en jongeren

De kleine groep kinderen en jongeren waarvan evident is dat zij last hebben van de aardbevingen, ervaart volgens de professionals diverse problemen. Zo kunnen zij last hebben van angstklachten en piekeren en als gevolg daarvan slecht slapen of zich slecht concentreren op school. Sommige, met name wat jongere kinderen, hebben last van nachtmerries en bedplassen. Ook probleemgedrag op school en schoolverzuim komen voor. "Maar je ziet ook wel dat ze zich teveel aanpassen, zich heel erg terugtrekken," aldus een hulpverlener. Een aantal kinderen en jongeren heeft last van ernstige controledrang die door de aardbevingen ontstaan of verergerd is. Een geïnterviewde vertelt over een jongen die elke dag alle kamers controleert op scheuren en een meisje dat slecht scoorde op haar cito-toets, omdat zij net in die periode haar huis uit moest en daar veel stress van ondervond. Voor een deel van de jongeren heeft de situatie, door de financiële gevolgen, effecten op hun kansen in de toekomst. 'Hier op een boerderij vlakbij woont een jongen van 18. Hij wil graag in de randstad studeren, maar hij weet ook dat hij het boerenbedrijf erft, dat onverkoopbaar is. Hij heeft nu al het gevoel dat hij vastzit.' Tenslotte zijn er kinderen en jongeren met astmatische klachten waarvan de aandoening verergerd is door met de aardbevingen samenhangende vochtproblemen in hun huis.

Veel gezinnen en de gemeenschap staan onder druk

Hoewel professionals meestal weinig signalen hebben van problemen bij kinderen en jongeren, merken zij wel op dat een groot aantal ouders en daarmee gezinnen door de aardbevingen onder druk staat. Dit speelt met name in gebieden waar veel schade is en voor gezinnen die te maken hebben met meervoudige schade. De schadeafhandeling neemt veel tijd in beslag. "Je moet dat allemaal naast je gewone leven en baan doen, maar het is eigenlijk een baan op zich." Ouders hebben hierdoor minder tijd voor hun kinderen.

Maar ook hun emotionele beschikbaarheid en opvoedkwaliteiten kunnen door de situatie worden beïnvloed. Frustratie over het soms moeizame schadeherstelproces, terugkerende inbreuk op de privacy, onzekerheid over de versterkingsoperatie en (mogelijke) verhuizingen en financiële zorgen spelen daarbij een rol. Een deel van de mensen is het overzicht volledig kwijt en bij veel mensen staat de hypotheek onder water. "Sommige mensen vertellen dat ze volledig geobsedeerd zijn door de schadeproblematiek," vertelt een geïnterviewde, "dat ze het er aan tafel continue over hebben. Een ander: "Zo is er iemand die al meer dan tien keer schade heeft moeten melden". Hij vertelde me dat hij soms agressief kan zijn, ook naar zijn kinderen toe." Sommige mensen hebben geen puf meer om nog leuke dingen te doen. In andere gezinnen is het onderwerp zo beladen dat er niet meer over gesproken mag worden.

Tenslotte zijn er mensen die bang zijn voor hun eigen veiligheid en die van hun kinderen. "We kennen grootouders die hun kleinkinderen niet meer bij hen thuis willen laten slapen en ouders die hun kinderen uit hun slaapkamers hebben gehaald en elders in het huis

hebben ondergebracht." De angst hoeft niet reëel te zijn om grote invloed te hebben op een gezin. "Ik herinner me een moeder die tijdens de beving een grote scheur in de muur had zien ontstaan. Haar baby had wit stof van het gipsen plafond op zijn wangetjes. Het huis was op zich niet onveilig. Maar dit was zo ingrijpend, die moeder bleef heel angstig en wilde echt weg uit het gebied."

De druk en spanning manifesteert zich niet alleen op het niveau van het gezin. De organisaties die zich specifiek bezig houden met de aardbevingsproblematiek uiten hun zorgen over de effecten van het schadeherstel en de versterkingsoperatie op de sociale cohesie. "Bij sommige mensen verloopt schadeherstel heel soepel, terwijl anderen er ontzettend aan moeten trekken. Dat wringt." Er is ongenoegen over ervaren verschillen in behandeling. "Als je zelf je huis tiptop hebt onderhouden, kan het steken als het huis van de burens die het onderhoud hebben laten liggen volledig opgeknapt wordt." Het gevoel onrechtvaardig behandeld te worden ten opzichte van buurtgenoten is een bedreiging voor de sociale cohesie. In sommige dorpen zien professionals splijting ontstaan. Zij zijn het erover eens dat kinderen en jongeren dit waarschijnlijk merken. Eén geïnterviewde heeft gehoord dat er kinderen van medewerkers van de NAM of CVW door anderen gepest worden, of niet mee mogen spelen.

Een andere zorg die een aantal professionals delen is het negatieve beeld van de overheid waarmee kinderen en jongeren in de regio mogelijk opgroeien. "Kinderen leren hier dat de overheid er niet voor hen is en ze in de steek laat. Ik vraag me af of zij later nog wel vertrouwen hebben in de overheid."

Oorzaken van problemen

Aan alle professionals die aangaven enig zicht te hebben op problematiek bij kinderen en jongeren is gevraagd welke factoren maken dat zij wel of geen problemen ervaren.

Aardbevingen?

De professionals denken dat problemen niet zozeer ontstaan door de aardbevingen zelf of angst voor toekomstige aardbevingen. "Kort na een aardbeving zien we wel een piek in vragen over kinderen die 's nachts wakker liggen, bang zijn om te gaan slapen," vertelt een jeugdhulpverlener, "maar dat ebt ook weer heel snel weg."

Rol ouders

De meeste professionals menen dat of een kind wel of geen last heeft van de bevingen, in grote mate samenhangt met hoe ouders ermee omgaan. Zij denken dat het vooral van belang is dat ouders de situatie niet teveel problematiseren. Als ouders er niet te zwaar aan tillen en positief blijven, zouden kinderen en jongeren er ook minder last van moeten hebben. Twee hulpverleners merken daarbij wel op dat het lastig is een goede balans te vinden tussen enerzijds niet problematiseren en anderzijds ook niet bagatelliseren van eventuele zorgen of problemen. Overigens stellen professionals ook dat ouders soms zo onder druk staan door de situatie, dat het niet realistisch is te verwachten dat zij hun kinderen hiervan kunnen afschermen.

Leeftijd, individuele kwetsbaarheid en multiproblematiek

Ook kenmerken van het individuele kind spelen volgens de meeste geïnterviewden een grote rol. Bijvoorbeeld leeftijd. "Jongere kinderen worden vooral beïnvloed door hun ouders, jongeren snappen meer zelf wat er aan de hand is," zegt een professional. Met name kinderen en jongeren die extra moeite hebben met verandering, zoals kinderen en jongeren met een verstandelijke beperking of autismespectrumstoornis, vormen volgens de professionals een risicogroep. Er zijn ook professionals die menen dat vooral kinderen uit gezinnen waar al problemen bestonden last zullen hebben van de aardbevingsproblematiek. Anderen stellen dat multiproblematiek weliswaar een risicofactor is, maar geen voorwaarde voor het ontstaan van problemen. Een lid van de Commissie bijzondere situaties vertelt: "Bij een groot deel van de gezinnen dat nu bij ons binnenkomt, speelt van alles. Schulden, psychiatrische problematiek, medische problemen, enzovoorts. Maar in het begin hadden we ook wel gezinnen waar voorheen niets mee aan de hand was, waarbij de problemen echt pas sinds de aardbevingen zijn ontstaan."

Verhuizingen

Veel professionals denken dat de verhuizingen een grote impact hebben op kinderen en jongeren. Zij verwachten dan ook dat de versterkingsoperatie in meer gezinnen zal leiden tot problemen dan zij tot nu toe hebben gezien. Daarbij speelt mee dat verhuizen in het kader van versterking, anders dan bij schadeherstel, geen volledig vrijwillige keuze is. Gezinnen moeten meewerken als de conclusie van een inspectie is dat er een acuut onveilige situatie is ontstaan of als de verhuurder van een huurwoning besluit dat versterking nodig is.

Jeugdhulpverleners vertellen dat de aardbevingsgerelateerde problematiek die zij zien, vrijwel altijd samenhangt met verhuizingen. "Ouders komen bij ons met de mededeling dat het niet goed gaat met het kind. Dan blijkt dat ze net een woningwissel hebben meegemaakt in verband met schadeherstel of versterking. Het gezin heeft onder hoogspanning gestaan en vaak zijn er ook relatieproblemen ontstaan. Dat heeft natuurlijk invloed op kinderen en jongeren." Een groot deel van de gezinnen herstelt weer goed na de verhuizing. "Het is een heel stressvolle situatie met veel onduidelijkheid, hobbels en emotie. Maar na een tijdje wordt het weer een stuk rustiger; nog niet helemaal over, maar het loopt weer." Een aantal professionals vertelt over problemen die soms ontstaan als de verhuizing niet goed wordt voorbereid of uitgevoerd. "Zo was er een gezin dat hun huis uit moest vanwege onveiligheid. Er was 20 km verderop een ander huis beschikbaar. Dat is geen goede oplossing met kinderen in de basisschoolleeftijd." Ook over de communicatie omtrent verhuizingen hebben meerdere professionals klachten gehoord.

Overige zorgen

Alle professionals hebben ook zorgen over andere factoren die in de regio spelen. Zo heeft de hele regio te maken met krimp, met als gevolg dat voorzieningen en werkgelegenheid verdwijnen. Dit heeft invloed op het toekomstperspectief van kinderen en jongeren in de regio. In een aantal dorpen en steden wonen veel mensen met een

lage opleiding en een laag sociaaleconomische status. De professionals menen dat de aardbevingsproblematiek in samenhang met deze factoren moeten worden aangepakt.

Maatregelen

Omdat professionals vaak meer zicht hebben op de problemen bij volwassenen dan bij kinderen en jongeren en men verwacht dat voor hun welzijn vooral het welzijn van hun ouders van belang is, noemt men vooral maatregelen die primair gevolgen hebben voor volwassenen. Het gaat bijvoorbeeld om het vergroten van de transparantie van de schadeafhandeling, ruimhartiger omgaan met herstelverzoeken en een andere bestuurlijke indeling waarbij de NAM niet betrokken is bij de schadeafhandeling en het ministerie van Economische Zaken op afstand komt.

Specifiek voor kinderen en jongeren zijn vier mogelijke verbeteringen genoemd. Allereerst stellen verschillende professionals dat er ingezet moet worden op het verbeteren van de voorzieningen in en kansrijkheid van de regio. Verschillende professionals denken dat het helpt als thuis en op school de aardbevingen niet teveel geproblematiseerd worden. Daarnaast vinden enkele professionals dat de signalering door docenten, hulpverleners en bijvoorbeeld vrijwilligers op sportverenigingen tekortschiet. Tenslotte stellen enkele professionals dat meer ingezet zou moeten worden op laagdrempelige hulp en ondersteuning - ook als er nog geen duidelijke problemen zijn - en dat hier extra financiële middelen voor nodig zijn.

Goede voorbeelden

De professionals noemen ook goede voorbeelden als het gaat om het signaleren en bieden van informatie, hulp en ondersteuning aan kinderen, jongeren en ouders die te maken hebben met de aardbevingen. In Loppersum werkt het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) samen met organisaties die eigenlijk meer op schadeproblematiek of versterking gericht zijn (zoals bewonersbegeleiders en medewerkers van de NCG). Doordat deze organisaties veel met gezinnen te maken hebben, kunnen zij ook problemen signaleren. Het CJG adviseert deze organisaties, zodat ze hun signalerende rol beter kunnen invullen. Door deze samenwerking is de kans groter dat problemen daadwerkelijk worden opgemerkt en hulpverlening kan worden ingezet. In Loppersum is daarnaast vooruitlopend op de versterking extra laagdrempelige ondersteuning ingeschakeld in de vorm van een zogenaamde inwonerondersteuner. Dit is een combinatie van maatschappelijk werker, mediator, buurtwerker en cliëntondersteuner.

Een medewerker van de Vereniging Groninger Dorpen is bezig met het opzetten van een platform voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied, waarin zij kunnen meedenken over de aardbevingsproblematiek maar ook initiatieven kunnen nemen om de algehele leefomgeving te verbeteren.

Tenslotte is het lesprogramma voor basisschoolkinderen over aardbevingen dat door de Veiligheidsregio Groningen is ontwikkeld regelmatig als goed voorbeeld genoemd. Het lesprogramma bestaat uit modules voor kinderen uit groep één tot en met groep acht en kan als geheel of in delen gevolgd worden. De modules gaan over aardbevingen,

veiligheid tijdens en na aardbevingen en emoties die de bevingen kunnen oproepen. Versterking en schadeherstel vormen geen onderdeel van het lesprogramma.

5.2 Rondetafelgesprek

Aan het rondetafelgesprek hebben bestuurders, vertegenwoordigers van belangenverenigingen, zorgverleners, onderzoekers en andere experts deelgenomen. De volledige lijst van deelnemende organisaties is opgenomen in onderstaand kader.

Tijdens het rondetafelgesprek is het onderzoek gepresenteerd en zijn de resultaten besproken. Ook de rol van de verschillende organisaties bij het oppakken van de problemen is ter tafel gekomen.

Rondetafelgesprek

Deelnemende organisaties/professionals

- NCG
- GGD
- Gronings Perspectief
- Kenniscentrum aardbevingen en duurzame ontwikkeling
- Kinderarts (sociale kindergeneeskunde)
- Kinder- en jeugdpsychiater
- Orthopedagoog/onderzoeker
- Commissie bijzondere situaties
- Onafhankelijke raadsman
- Groninger Gasberaad
- Vereniging Groninger Dorpen
- Groninger Bodem Beweging
- Wethouder Gemeente Loppersum
- Veiligheidsregio Groningen

Organisaties die zijn uitgenodigd, maar niet konden deelnemen

- CJG Gemeente Loppersum
- Ministerie van Economische Zaken

Alle deelnemende organisaties zijn van mening dat het belangrijk is dat er met het onderzoek van de Kinderombudsman aandacht is gekomen voor de situatie van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. De bestuurders zijn het erover eens dat de betrokken organisaties in de toekomst deze lijn moeten voortzetten.

Deelnemers vinden het opvallend dat het onderzoek laat zien dat bij veel kinderen en jongeren dezelfde zorgen en frustraties over aardbevingen spelen als bij volwassenen. De deelnemers herkennen verder dat er zorgen zijn over de beschikbaarheid van voorzieningen en het toekomstperspectief van kinderen en jongeren. Zij benadrukken dat naast de aardbevingen ook de bevolkingskrimp hierin een belangrijke factor is.

Ook de constatering dat kinderen en jongeren behoefte hebben aan goede op hen toegesneden informatie wordt breed herkend. Partijen geven aan dat de informatievoorziening voor volwassenen over schadeherstel en -versterking sterk verbeterd is, voor kinderen en jongeren wordt hier nog niet in voorzien. Wel heeft de Veiligheidsregio Groningen een lesprogramma over de aardbevingen ontwikkeld voor basisscholen. De vertegenwoordiger van de Veiligheidsregio Groningen merkt op dat het programma nog weinig gebruikt wordt nu ouders en docenten vaak bezorgd zijn dat het praten over aardbevingen vooral leidt tot angst en onrust bij kinderen. Partijen zien graag dat de Kinderombudsman met concrete handvatten komt om kinderen en jongeren op een goede manier te informeren.

Verschillende deelnemers noemen het verschil in signalering door professionals een opvallende bevinding. Er zijn diverse mogelijke oorzaken besproken, waaronder een gebrek aan capaciteit, kennis en uitwisseling van informatie tussen en binnen organisaties. Daarnaast waarschuwen enkele deelnemers dat wanneer er meer gesignaleerd wordt, de capaciteit en structuur voor hulpverlening niet toereikend zijn.

De noodzaak voor aanvullend onderzoek naar kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied is eveneens besproken. Bestuurders en experts hebben verschillende beelden over wat nodig is. Een aantal onderzoekers en hulpverleners heeft behoefte aan gericht onderzoek naar bepaalde kwetsbare groepen. Anderen geven aan dat de regio onderzoeksmoe is en vooral behoefte heeft aan slagkracht. Zij menen dat het onderzoek van de Kinderombudsman hiervoor voldoende richting geeft. Ook is besproken dat mogelijk niet zozeer nieuwe onderzoeksprogramma's nodig zijn, maar dat bestaande en geplande onderzoeksprogramma's voortaan standaard de situatie van kinderen en jongeren moeten meenemen. De NCG gaf aan dit als opdrachtgever van grote onderzoeken te kunnen initiëren. Daarnaast is besproken dat reeds verzamelde data, in het bijzonder de data uit Lifelines⁴³ en de longitudinale gegevens van een kliniek voor jeugdpsychiatrie, mogelijk ook goed geschikt zijn voor verder onderzoek naar deze groep kinderen en jongeren.

⁴³ Lifelines is een grootschalig bevolkingsonderzoek onder meer dan 165.000 inwoners in Groningen, Friesland en Drenthe. Deze groep bestaat uit drie generaties en wordt dertig jaar lang gevolgd. De verzamelde data wordt beschikbaar gesteld voor beleid en onderzoek. Voor meer informatie zie www.lifelines.nl

6 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Dit onderzoek is het eerste onderzoek naar de situatie van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied in Groningen waarbij kinderen en jongeren actief betrokken zijn. De Kinderombudsman wilde zicht krijgen op de ervaringen van kinderen en jongeren met de aardbevingen en de gevolgen hiervan voor hen. Daarnaast is beoogd vast te stellen wat er moet gebeuren om eventuele schadelijke invloeden voor kinderen en jongeren te beperken. In dit hoofdstuk worden de conclusies en aanbevelingen gepresenteerd.

6.1 Conclusies

Te weinig aandacht voor kinderen en jongeren

De Kinderombudsman is dit onderzoek gestart omdat de situatie van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied tot nu toe een onderbelicht thema is geweest. Het onderzoek laat zien dat een eenduidige visie en aanpak op de impact van de aardbevingen en hun gevolgen voor kinderen en jongeren in onderzoek, beleid, en hulpverlening ontbreken. De belangen van kinderen (art. 3 IVRK) en hun ontwikkelingsperspectief (art. 6 IVRK) worden bij beslissingen rondom de aardbevingsproblematiek onvoldoende vastgesteld en meegewogen. Informatievoorziening is vrijwel uitsluitend gericht op volwassenen (art. 17 IVRK). In hoeverre kinderen worden betrokken en geïnformeerd (art. 12 IVRK) hangt af van de werkwijze van individuele professionals.

Deelvraag 1: Welke problemen ervaren kinderen als (indirect) gevolg van de aardbevingen?

Kleine groep kinderen en jongeren met wie is gesproken heeft problemen als gevolg van de aardbevingen, professionals bevestigen dit beeld

De meeste kinderen en jongeren met wie is gesproken praten niet gemakkelijk over de aardbevingen en de last die ze van de aardbevingen hebben. Een deel van hen geeft in eerste instantie aan geen last te hebben van de aardbevingen; pas gaandeweg het gesprek kwamen hun klachten naar voren. Enkele kinderen rapporteren slecht te slapen, bang te zijn voor nieuwe bevingen en hun toekomst somber in te zien.

De meeste professionals zien bij een kleine groep kinderen zodanige problemen dat hun ontwikkeling hierdoor bedreigd wordt. Hulpverleners en andere professionals zien klachten als overmatig piekeren, verminderde concentratie en verminderde prestaties op school, (verergering van) probleemgedrag of juist sterk teruggetrokken gedrag, controledrang, slaapproblemen en nachtmerries. Bij relatief jongere kinderen is er soms sprake van bedplassen. Verder wordt aangegeven dat medische problemen (zoals astma) kunnen verergeren door bijvoorbeeld vochtproblemen in huis als gevolg van de aardbevingen. Voor de groep kinderen met problemen is hulp beschikbaar, al geeft een bestuurder van een gemeente aan dat de capaciteit beperkt is.

De meeste kinderen en jongeren rapporteren in de vragenlijst geen problemen

De meeste kinderen die de vragenlijst hebben ingevuld geven aan op te groeien in een liefdevol gezin, graag naar school te gaan, in een fijne buurt te wonen en in het algemeen tevreden te zijn over hun leven. Van de aardbevingen en de gevolgen daarvan lijken zij weinig last te hebben.

Zowel in de interviews als in de vragenlijst geven kinderen en jongeren aan overlast en frustratie te ervaren door de aardbevingen

Kinderen en jongeren spreken in de interviews over frustraties en zorgen die in direct verband staan met de aardbevingsproblematiek en het schadeherstel. Ze zijn ontevreden over het getouwtrek rondom schadeherstel, de wijze waarop herstelwerkzaamheden worden uitgevoerd en de overlast die hiermee gepaard gaat. Ze hebben ook last van de veranderingen in hun directe leefomgeving, zoals leegstand en de sloop van karakteristieke gebouwen en maken zich zorgen over hun toekomst. Ze vragen zich af of er straks nog wel mensen willen wonen op de plek waar zij zijn opgegroeid en waar hun families soms al generaties lang verblijven. Diverse kinderen en jongeren geven aan zich als Groningers in de steek gelaten te voelen. Dit beeld is ook terug te zien in de beantwoording van de vragen over de aardbevingen in de vragenlijst.

Veel gezinnen staan onder druk

Hoewel er slechts een kleine groep kinderen en jongeren met duidelijke problemen in beeld is, hebben professionals wel degelijk zorgen over de grote druk waar gezinnen onder staan. Een deel van de kinderen en jongeren die hebben deelgenomen aan het onderzoek vertelt dat dit ook voor hun gezin geldt. Kinderen en jongeren hebben te maken met ouders die in beslag worden genomen door de schadeafhandeling of zaken rondom de versterking en daardoor feitelijk en/of emotioneel minder beschikbaar zijn. Wanneer deze situatie voortduurt, kan een ongezonde of zelfs onveilige situatie ontstaan. Professionals verwachten bovendien dat de verplichte verhuizingen in het kader van de versterkingsoperatie tot een toename in hulpvragen zullen leiden, door de extra stress die deze met zich meebrengen. Ook signaleren professionals een afname in de sociale cohesie binnen de gemeenschap. Dit baart hen zorgen nu onderzoek van Gronings Perspectief laat zien dat sociale cohesie als buffer fungeert tegen gezondheidsklachten bij volwassenen ten gevolgen van de aardbevingsproblematiek.

Er zijn signalen voor onderrapportage

Dit onderzoek laat een opvallend verschil in signalering tussen hulpverleners zien. Veel professionals geven aan vrijwel nooit met kinderen en jongeren over de aardbevingen en de gevolgen hiervan te praten. Ook kinderen en jongeren geven aan dat er weinig met hen wordt gesproken over de aardbevingen, niet op school, niet met ouders en weinig onderling. Dit is extra problematisch omdat tijdens de interviews is gebleken dat kinderen en jongeren eventuele problemen die ze ervaren niet snel delen. Deze komen pas aan bod wanneer er gericht wordt doorgevraagd. Dat hier geen aandacht voor is ligt mogelijk in het feit dat volwassenen het onderwerp niet willen problematiseren en er daardoor weinig ruimte wordt gecreëerd voor kinderen en jongeren om zich hierover te uiten. Er

zijn dus duidelijke aanwijzingen voor ondersignalering van problemen bij kinderen en jongeren.

Deelvraag 2: Wat maakt dat kinderen en jongeren wel of geen problemen ervaren?

Dit onderzoek geeft geen volledig antwoord op de vraag welke factoren eraan bijdragen dat kinderen en jongeren wel of juist geen problemen ervaren. Wel zijn er aanwijzingen dat een aantal factoren dat uit de internationale literatuur bekend is, ook in Groningen van invloed is. Het gaat zowel om individuele eigenschappen van het kind zelf als om omgevingsfactoren. Deze laatste kunnen worden beïnvloed. Kinderen en jongeren met een reeds bestaande kwetsbaarheid, zoals een verstandelijke beperking of autismespectrumstoornis, zijn volgens veel professionals extra kwetsbaar. Daarnaast is leeftijd van belang; jonge kinderen hebben vaker last van angst dan jongeren en worden sterker beïnvloed door hun ouders. Beperkte beschikbaarheid en opvoedkwaliteiten van ouders, financiële problemen, het ervaren van langdurige onzekerheid en moeten verhuizen zijn externe risicofactoren.

Recht op informatie

Kinderen en jongeren hebben behoefte aan informatie over aardbevingen, schadeherstel en versterking die specifiek op hen gericht is. Hier hebben ze volgens het Kinderrechtenverdrag recht op (art. 17 IVRK).. Voor hun welzijn is een gebrek aan goede informatie en communicatie over aardbevingen, schadeherstel en versterking een risico. Er is een lesprogramma beschikbaar over aardbevingen dat door de Veiligheidsregio Groningen ontwikkeld is, maar dit wordt momenteel nog weinig door scholen gebruikt. Voor informatie over schadeherstel en versterking zijn kinderen en jongeren vooralsnog afhankelijk van ouders. Zij zijn vooral op zoek naar informatie die betrekking heeft op hun eigen situatie: Zijn mijn school en mijn huis onveilig? Wat betekent de versterking voor mij? Waarom duurt het zo lang? Wanneer ga ik verhuizen?

Deelvraag 3: Welke organisaties of personen zijn verantwoordelijk voor het oplossen of verzachten van de problemen die kinderen en jongeren kunnen ervaren?

De Kinderombudsman heeft knelpunten gesignaleerd op diverse terreinen. Informatie en communicatie richting kinderen en jongeren en signalering door hulpverleners en andere professionals schieten tekort. De huidige wijze waarop schadeherstel- en versterkingsprocedures zijn ingericht, leidt tot langdurige overlast en onzekerheid. Om de situatie van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied te verbeteren, zijn inspanningen van professionals op al deze terreinen nodig. Per aanbeveling is aangegeven welke organisaties een rol hebben in de aanpak van specifieke problemen.

Veel overeenkomsten in overige zorgen en wensen met de rest van Nederland

Opvallend is dat de wensen van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied op andere vlakken niet afwijken van de ideeën van andere kinderen en jongeren in Nederland. Bij de resultaten op de vier open vragen komen dezelfde positieve en negatieve punten naar voren als bij de vragenlijst die in het kader van de

Kinderrechtentour is uitgezet.⁴⁴ Ook wijzen kinderen en jongeren op dezelfde zaken die veranderd moeten worden om hun leven leuker te maken en hun toekomst te verbeteren: werkdruk op school, meer aandacht en begrip en meer/betere sport- en uitgaansvoorzieningen in hun buurt.

Het gebrek aan voorzieningen wordt ook in de interviews aangestipt, zowel door kinderen en jongeren als door professionals. In de gesprekken komen eveneens zorgen naar voren over het onzekere toekomstperspectief voor kinderen en jongeren in de regio. Dit heeft niet alleen met de aardbevingen te maken, maar ook met de bevolkingskrimp. Zij willen daarom graag dat in de regio geïnvesteerd wordt. Professionals geven aan dat de versterkingsoperatie hiervoor kansen biedt.

6.2 Aanbevelingen

De hoofdvraag van dit onderzoek luidde als volgt: Hoe kunnen betrokken organisaties en partijen de mogelijke problemen die kinderen en jongeren ervaren door aardbevingen zoveel mogelijk beperken? Met onderstaande aanbevelingen wil de Kinderombudsman hierover duidelijkheid scheppen.

1. Weeg de belangen van kinderen en jongeren mee in alle beslissingen over gaswinning, herstel, versterking en de ontwikkeling van de regio

Het IVRK verlangt dat bij alle beslissingen die kinderen en jongeren aangaan, het belang van het kind (art. 3 IVRK) en hun ontwikkelingsperspectief (art. 6 IVRK) worden vastgesteld en meegewogen. Deze verantwoordelijkheid geldt altijd, voor overheden maar ook voor private partijen. Betrokken partijen dienen een – bij voorkeur gedeelde - visie te ontwikkelen op het integreren van de belangen van kinderen en jongeren in hun besluitvorming en werkwijze.

2. Draag zorg voor goede informatievoorziening voor kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied, die is toegesneden op hun behoeften en ontwikkeling

De Kinderombudsman beveelt aan dat scholen aandacht besteden aan aardbevingen, schadeherstel en versterking en dat informatie ook via andere kanalen – bijvoorbeeld online of een persoonlijk aanspreekpunt voor kinderen en jongeren – toegankelijk is. Gezien de grote impact van verhuizingen, moeten met name kinderen en jongeren die gaan verhuizen actief geïnformeerd worden. Om kinderen goed te kunnen informeren, is het noodzakelijk om bij kinderen zelf na te gaan of de geboden informatie tegemoetkomt aan hun behoeften. Daarnaast is het van belang dat ouders handvatten aangeboden krijgen om met dit onderwerp over hun kinderen te praten. Dit is een gedeelde verantwoordelijkheid van de NCG, decentrale overheden en scholen.

⁴⁴ De Kinderombudsman, *Als je het ons vraagt. De Kinderombudsman op Kinderrechtentour*, 13 december 2016.

3. Verbeter de signalering van aardbevingsgerelateerde problemen

De Kinderombudsman signaleert dat een eenduidige visie op signalering ontbreekt en beveelt daarom aan dat scholen en hulpverlenende instanties deze gezamenlijk ontwikkelen. De bevinding uit dit onderzoek dat kinderen en jongeren hun zorgen over aardbevingen niet snel delen, dient hierin te worden meegenomen. Betere signalering kan leiden tot meer hulpvragen. Wanneer voorzien wordt dat de huidige capaciteit en budgetten hiervoor ontoereikend zijn, beveelt de Kinderombudsman aan dat gemeenten, hulpverlenende instanties en de Rijksoverheid hierover met elkaar in gesprek gaan.

4. Beperk zoveel mogelijk de onzekerheid en overlast door verhuizingen

Kinderen en jongeren zijn, naast goede informatievoorziening, ook gebaat bij continuïteit. De verplichting om te verhuizen is ingrijpend. Voorzie in een tijdelijke woning die zoveel mogelijk continuïteit mogelijk maakt: in dezelfde regio en in de buurt van dezelfde school, en liefst van vergelijkbare kwaliteit. Dit geldt zowel voor verhuizingen die in het kader van versterking noodzakelijk zijn als voor verhuizingen in verband met schadeherstel. In het bijzonder de NCG, maar ook alle andere partijen die bij deze verhuizingen betrokken zijn (NAM, gemeenten) dienen dit te garanderen.

De Kinderombudsman merkt verder op dat het steeds aanpassen van de plannen en het tijdspad rondom de verhuizingen, veel onrust bij kinderen en jongeren veroorzaakt. Professionals die nu al als aanspreekpunt voor gezinnen over de verhuizing fungeren, zouden ook specifiek met kinderen en jongeren moeten spreken.

5. Vervolgonderzoek voor een breder beeld

Het huidige onderzoek is te klein van opzet om de groep kinderen en jongeren die problemen ervaren volledig in beeld te brengen. Hierdoor is nog onduidelijk in welke mate problemen bij kinderen en jongeren voorkomen. Ook de langetermijneffecten van de aardbevingsproblematiek op de ontwikkeling van kinderen en jongeren is nog onbekend. Aandacht in vervolgonderzoek vanuit medisch, pedagogisch en sociologisch perspectief is hiervoor noodzakelijk.

Daarnaast wijst dit onderzoek op een doelgroep van kwetsbare kinderen en jongeren die mogelijk meer problemen ervaren dan anderen. Nader onderzoek kan deze groep beter in kaart brengen.

Aanvullend onderzoek kan bijdragen aan het gericht inzetten van signalering, preventie en hulpverlening. De Kinderombudsman verwelkomt het idee om in alle lopende onderzoeksprogramma's, waaronder de programma's in opdracht van de NCG, aandacht te besteden aan kinderen en jongeren. Hierbij is van expliciet belang dat voldoende specifieke expertise en capaciteit worden vrijgemaakt. Ook de data die met LifeLines zijn verzameld bieden mogelijk waardevolle informatie.

6. Pak eerdere aanbevelingen Nationale ombudsman aan het kabinet voortvarend op.

De problemen van kinderen en jongeren zijn veelal te herleiden tot de aardbevingen zelf en de wijze waarop schadeherstel en versterking worden opgepakt. Kinderen en jongeren ervaren vaak dezelfde frustratie en onvrede als volwassenen en de druk die op gezinnen staat, kan de beschikbaarheid en opvoedkwaliteiten van ouders verminderen. Het IVRK verlangt dat de overheid ouders in staat stelt hun kind zo goed mogelijk op te voeden en hierin ondersteuning biedt wanneer dit nodig is (art. 5 en 18 IVRK). De Kinderombudsman is dan ook van mening dat de overheid een taak heeft in het verlichten van de druk op gezinnen. De conclusies zouden daarom extra reden moeten vormen om de eerdere aanbevelingen van de Nationale ombudsman aan het toekomstige kabinet uit de gezamenlijke oproep met de Kinderombudsman voortvarend op te pakken.

Voor ouders: Praten over aardbevingen

Ouders kunnen het lastig vinden om met hun kinderen over de aardbevingen, schadeherstel en versterking te spreken, omdat ze bang zijn dat dit tot angst en onrust leidt. Ze willen hun kinderen niet belasten. Uit onderzoek weten we dat kennis meestal juist niet leidt tot angst. Gebrek aan kennis kan ervoor zorgen dat kinderen en jongeren hun eigen waarheid gaan creëren. Bovendien blijkt uit de resultaten van dit onderzoek dat kinderen en jongeren vaak heel goed meekrijgen dat hun ouders zich zorgen maken.

Het is belangrijk om kinderen en jongeren de kans te geven om vragen te stellen en over hun angsten, ideeën en zorgen te praten. Het is niet erg als ze angstig zijn; dat is een normale reactie op een bedreigende situatie. Het helpt als kinderen en jongeren begrijpen wat er aan de hand is en hier open over kunnen praten op een moment dat zij prettig vinden. Ook willen kinderen en jongeren graag betrokken worden bij veranderingen waar zij direct mee te maken krijgen, zoals een aanstaande verhuizing of verbouwing aan het huis.

BIJLAGE 1. WIE DOET WAT IN HET AARDBEVINGSGEBIED

Inmiddels houdt een groot aantal organisaties zich bezig met problemen die als gevolg van de gaswinning ontstaan zijn. Het gaat zowel om organisaties die al een formele rol in het gebied hadden als om organisaties die specifiek voor de aardbevingsproblematiek zijn opgericht. Dit hoofdstuk beschrijft allereerst welke partijen betrokken zijn bij de gaswinning in Groningen. Vervolgens worden de belangrijkste partijen en procedures waar gezinnen met kinderen in verschillende situaties mee te maken kunnen krijgen beschreven en wordt een overzicht gegeven van belangenorganisaties die in het gebied actief zijn.

B1.1 Organisaties die betrokken zijn bij de gaswinning

De winning en verkoop van Nederlands aardgas is in handen van het zogenaamde **gasgebouw**: de publiek-private samenwerking tussen de Staat en een klein aantal private partijen. Het Groningen-gasveld wordt geëxploiteerd door de Nederlandse Aardolie Maatschappij (**NAM**) - een samenwerkingsverband van oliemaatschappijen **Shell** en **ExxonMobil**. Dit doet de NAM in opdracht van de **Maatschap Groningen**, waarin de NAM (60% eigendom) en staatsonderneming Energie Beheer Nederland B.V. (**EBN**, 40% eigendom) zitting hebben. Het **ministerie van Economische Zaken (EZ)** is de enige aandeelhouder van EBN.

De Maatschap Groningen neemt belangrijke beslissingen over onder andere de hoogte van de gaswinning. Dit doet de Maatschap in overleg met **GasTerra**, de onderneming die het gas opkoopt bij de Maatschap en vervolgens doorverkoopt aan de markt. Gasterra is eigendom van de Nederlandse staat en EBN (50%) en Shell en ExxonMobil (beide 30%). Het **Staatstoezicht op de Mijnen (SodM)**, ziet toe op de naleving van wet- en regelgeving bij de gaswinning. Deze toezichthouder valt onder het ministerie van EZ en heeft naast zijn toezichthoudende rol de taak om de minister te adviseren.

Hoe wordt het productieniveau bepaald?

Bij het vaststellen van het productieniveau zijn veel partijen betrokken. Uiteindelijk bepaalt de minister van EZ het maximale productieniveau en het College van beheer van de Maatschap Groningen het daadwerkelijke productieniveau.

Figuur B.1 laat zien op welke wijze wordt bepaald hoeveel gas zal worden gewonnen. Om een gasveld te mogen exploiteren, moet een bedrijf over een door de minister van EZ goedgekeurd winningsplan beschikken.⁴⁵ De NAM heeft het laatste winningsplan voor het Groningen gasveld op 1 april 2016 ingediend.⁴⁶ Hierin staan onder meer de voorgenomen omvang van de productie, de werkwijze, de verwachte invloed op bodemdaling en aardbevingen en de maatregelen die de NAM wil nemen om negatieve

⁴⁵ Op grond van art. 34, lid 1 Mijnbouwwet (Mbw).

⁴⁶ Het winningsplan en de bijbehorende documenten zijn te vinden op de website van de NAM: <https://www.nam.nl/algemeen/mediatheek-en-downloads/winningsplan-2016.html>.

effecten te verminderen of compenseren.⁴⁷ De minister van EZ betreft adviezen van verschillende **adviesorganen** en **decentrale overheden** bij zijn beoordeling van het winningsplan.⁴⁸ In 2016 konden **burgers en organisaties** daarnaast voor het eerst zienswijzen indienen over het ontwerpinstemmingsbesluit, vooruitlopend op de wetswijziging van de Mijnbouwwet (Mbw) die dit vanaf januari 2017 verplicht zou stellen.⁴⁹

In het definitieve instemmingsbesluit van september 2016 stelde de minister van EZ het maximale jaarlijkse productieniveau voor de vijf daaropvolgende jaren vast op 24 miljard kuub. Tijdens duidelijk koudere jaren dan gemiddeld mag maximaal 30 miljard kuub gas gewonnen worden. "Het is een productieniveau," zo schrijft de minister in het instemmingsbesluit, "waarbij naar verwachting het aantal aardbevingen de komende vijf jaar niet hoger zal zijn dan het huidige niveau (peildatum 2015) (...)" "Een niveau van 24 miljard Nm³ per jaar is volgens GTS voldoende om in een gemiddeld jaar op vlakke wijze in de behoefte van laag calorisch gas te voorzien."⁵⁰ In april 2017 besloot minister Kamp op advies van het SoDM het gaswinningsplafond voor de volgende winter met 10% te verlagen tot 21,6 miljard kuub.⁵¹ Aanleiding vormde de toename van het aantal aardbevingen rond Loppersum. Voor veel Groningers is dit productieniveau nog veel te hoog.

GasTerra maakt als enige afnemer van het Groninger gas een inschatting van de benodigde hoeveelheid aardgas, waarna het College van Beheer van de Maatschap Groningen de definitieve omvang van de productie vaststelt. In de praktijk gaat het om één beslissing, aangezien het College van Gedelegeerde Commissarissen van GasTerra uit dezelfde personen bestaat als College van Beheer van de Maatschap Groningen: de president-directeur van Shell Nederland, de president-directeur van ExxonMobil Benelux en twee vertegenwoordigers van EBN.⁵² In de afgelopen jaren lag het productieniveau hoger dan het huidige productieplafond van 24 miljard kuub, dus de verwachting is dat de daadwerkelijke productie de komende jaren rond dit niveau zal liggen.

⁴⁷ Het volume van gas wordt uitgedrukt in de eenheid normaal kubieke meter of Nm³. Het door de NAM voorgestelde productieplafond in het winningsplan was 27 tot 33 miljard kuub. Bij dat productieniveau zouden leveringszekerheid en de veiligheid van bewoners in voldoende mate worden gewaarborgd.

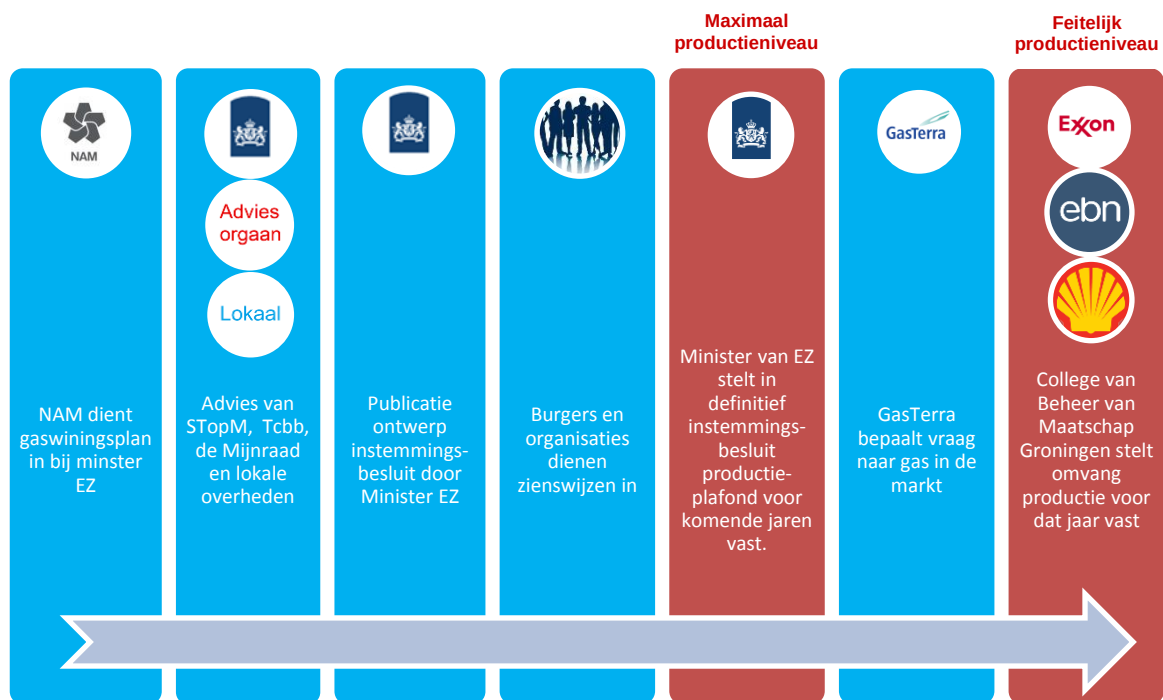
⁴⁸ De adviesorganen die worden betrokken zijn het Staatstoezicht op de Mijnen (SoDM), de Technische commissie bodembeweging (Tcbb) en de Mijraad. Voor meer informatie, zie <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/gaswinning-in-groningen/winningsplan-hoe-gas-winnen-en-invloed-op-de-omgeving>.

⁴⁹ Burgers en organisaties kunnen door een zienswijze in te dienen hun bezwaren over een ontwerpbesluit kenbaar maken. De overheid betreft de zienswijzen bij haar besluitvorming, maar hoeft het ontwerpbesluit niet aan te passen of op alle zienswijzen afzonderlijk te reageren. Als burgers of organisaties een zienswijze hebben ingediend én zelf belanghebbende zijn – dat wil zeggen, het besluit beïnvloed hun eigen situatie negatief – kunnen ze tegen het besluit in beroep gaan bij de bestuursrechter.

⁵⁰ Minister van Economische Zaken. *Instemmingsbesluit winningsplan Groningenveld*. Den Haag: Ministerie van Economische Zaken. 30 september 2016.

⁵¹ Tweede Kamer (2017). *Kort verslag debat 20 april 2017: Groningen: minder gaswinning, betere schadeafhandeling*. Geraadpleegd van https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/kamer_in_het_kort/groningen-minder-gaswinning-betere.

⁵² Zie voor een handig overzicht van de besluitvormingsstructuur rondom de gaswinning de infographic van de Onderzoeksraad voor de Veiligheid: <https://www.onderzoeksraad.nl/nl/gaswinning-infographic>.

Figuur B.1 Besluitvorming over productieomvang Groninger gasveld

B1.2 Organisaties en procedures waarmee gezinnen te maken kunnen krijgen

Als er schade is aan het huis

Een groot aantal huizen in het aardbevingsgebied heeft schade. Sinds 2012 zijn circa 80.000 schademeldingen ingediend.⁵³ Als exploitant van het Groningengasveld is NAM aansprakelijk voor de schade die als gevolg van de aardbevingen ontstaat. In het verleden werden schademeldingen door NAM zelf onderzocht. Veel bewoners konden moeilijk verkroppen dat de organisatie die verantwoordelijk was voor compensatie van de schade ook verantwoordelijk was voor het beoordelen van die schade. Sinds eind 2015 worden de inspecties, in opdracht van de NAM, uitgevoerd door het voor dit doeleinde opgerichte **Centrum Veilig Wonen (CVW)**, met het doel NAM meer op afstand te zetten.

Als een woningeigenaar schade heeft en vermoedt dat dit door aardbevingen komt, kan hij of zij de schade melden op de website van CWV. Vervolgens komen inspecteurs van CWV de schade inspecteren. Zo'n inspectie duurt een aantal uur; soms zijn er meerdere inspecties nodig. Sinds juli 2017 bekijken de inspecteurs niet alleen de gemelde schade, maar controleren zij het hele huis op schades. Het verslag moet nu ook door de schademelder worden goedgekeurd. Als er na de inspectie opnieuw schade ontstaat, begint het hele proces van voor af aan. Mensen kunnen dus gelijktijdig meerdere dossiers hebben lopen.

⁵³ NAM (z.j.) Schade door aardbevingen in Groningen. Geraadpleegd van <https://www.nam.nl/veiligheid-milieu-en-schade/schade-en-overlast/schade-door-aardbevingen-in-groningen>.

Huurders kunnen schade niet direct melden bij CVW, maar moeten dit doen bij hun **woningcorporatie** of huisbaas. Een woningcorporatie meldt de schade eventueel bij CVW. In het oude proces deed de woningcorporatie ook wel zelf een inspectie.

In het verleden besloot CVW of er sprake was van aardbevingsschade en hoeveel er zou worden uitgekeerd. Deze zomer is echter besloten om ook CVW meer op afstand te zetten. Schades die na 31 maart 2017 gemeld zijn, worden nog wel opgenomen door een inspecteur van CVW, maar beoordeeld door medewerkers van het nog op te richten **Instituut Mijnbouwschade**. Er zal voor deze schades een nieuw schadeprotocol gelden, dat momenteel door de NCG en verschillende overheden en maatschappelijke partijen wordt ontwikkeld.⁵⁴ Wanneer het Instituut Mijnbouwschade van start gaat is nog niet bekend.

Mensen die aan de randen van het aardbevingsgebied wonen, komen tot dusver meestal niet in aanmerking voor vergoeding van de schade aan hun huis. De kans dat hun schade door aardbevingen veroorzaakt is, zou daarvoor te klein zijn.⁵⁵

In april 2017 heeft de NAM aan veel huishoudens met schade die niet als aardbevingsschade erkend was eenmalig "als tegemoetkoming en om te komen tot een schone lei" een voucher van €1500,- aangeboden.⁵⁶ Met deze voucher konden zij aannemers betalen om de schade te herstellen. Huishoudens die zowel erkende aardbevingsschade als andere schade hadden, kregen voor de schade die als niet-aardbevingsgerelateerd was beoordeeld een voucher met een waarde tussen €1500,- en €5000,- euro. Acceptatie van de voucher betekende dat bewoners automatisch akkoord gingen en af moesten zien van een second opinion, contra-expertise of juridische procedures. Veel bewoners hadden kritiek op deze werkwijze, met name omdat de bedenktijd voor mensen met eenzijdig gesloten dossiers slechts acht weken was.⁵⁷

⁵⁴ Het gaat om twaalf gemeenten in het aardbevingsgebied, provincie Groningen, het Rijk, Groninger Bodem Beweging en Gasberaad. Meer informatie is op de website van de NCG te vinden: <https://www.nationaalcoordinatorgroningen.nl/themas/s/schadeopname>.

⁵⁵ Centrum Veilig Wonen. *Veel gestelde vragen: buitengebied*. Geraadpleegd van <https://www.centrumveiligwonen.nl/veelgestelde-vragen>.

⁵⁶ Centrum Veilig Wonen. *Schone lei*. Geraadpleegd van <https://www.centrumveiligwonen.nl/schone-lei>.

⁵⁷ Dagblad van het Noorden. *'Schone lei' NAM valt helemaal verkeerd*. Geraadpleegd van <http://www.dvhn.nl/groningen/%E2%80%98Schone-lei%E2%80%99-NAM-valt-helemaal-verkeerd-22297131.html>. Overige woningeigenaren hebben 12 maanden bedenktijd.

Als een huis mogelijk versterkt moet worden

In de komende jaren wordt een grootschalig versterkingsprogramma uitgevoerd om bestaande bouw aardbevingsbestendig te maken. Uiteindelijk moeten alle woningen in het aardbevingsgebied zodanig bouwkundig versterkt zijn, dat zij ook bij een zwaardere aardbeving lang genoeg overeind blijven staan om bewoners de gelegenheid te geven ongedeerd het huis te verlaten. De NCG heeft de regie over de versterking. Medewerkers van CVW inspecteren woningen om te beoordelen of deze versterkt moeten worden. Zij hanteren hierbij de voorlopige **Nederlandse Praktijk Richtlijn (NPR)** voor aardbevingsbestendig bouwen. Er zijn twee soorten inspecties. Een deel van de woningen wordt uitgebreid geïnspecteerd, waarna bij andere woningen van hetzelfde type een eenvoudige validatie-inspectie wordt uitgevoerd. De uitgebreide inspectie duurt twee dagen; de validatie-inspectie kan binnen een uur worden afgerond. De NCG heeft in verschillende gemeenten **versterkingspunten** ingericht waar bewoners terecht kunnen met vragen; ook krijgen alle gezinnen een eigen **bewonersbegeleider** als contactpersoon toegewezen. Er zijn geen bewonersbegeleiders die zich specifiek op kinderen richten.

Veel gezinnen kunnen tijdens de versterkingswerkzaamheden niet thuis blijven wonen. Zij worden tijdelijk elders ondergebracht of kunnen zelf op kosten van de NCG vervangende huisvesting regelen. Zo zijn in Appingedam zogenaamde twintig logeerwoningen gebouwd. Hierin zullen tijdens de stapsgewijze versterking verschillende gezinnen tijdelijk wonen.

Hoewel de NCG nadrukkelijk zegt de versterkingsoperatie zoveel mogelijk in overleg met bewoners te willen vormgeven, is meewerken geen volledig vrijwillige keuze. Gezinnen moeten meewerken als de conclusie van een inspectie is dat er een acuut onveilige situatie is ontstaan of als de verhuurder van een huurwoning besluit dat versterking nodig is.

Als de school versterkt moet worden

De verwachting is dat alle **scholen** in het aardbevingsgebied uiteindelijk versterkt zullen moeten worden. Omdat de regio ook te maken heeft met krimp, zal het versterkingsprogramma gebruikt worden om hierop in te kunnen spelen. Van de 101 scholen in het aardbevingsgebied, worden er 41 bouwkundig versterkt en zullen de overige gebouwen niet langer gebruikt worden als school. Er zullen daarnaast 29 nieuwe scholen gebouwd worden.⁵⁸ Het informeren van ouders en kinderen is een taak van **schoolbesturen** en **gemeenten**.

Als mensen hulp nodig hebben bij procedures

Zeker voor mensen met meervoudige schade bestaat het risico dat zij door de bomen het bos niet meer zien. Zij kunnen hulp zoeken bij **Stut en Steun** met allerlei vragen over schadeherstel en versterking.⁵⁹ De medewerkers van het steunpunt beantwoorden

⁵⁸ Zie voor meer informatie de themapagina over dit onderwerp van de NCG: <https://www.naionalcoordinatorgroningen.nl/themas/v/versterken-scholen>.

⁵⁹ Zie voor meer informatie de website van Stut en Steun: <https://www.stutensteun.nl/>.

vragen, begeleiden bewoners bij procedures en kunnen mensen doorverwijzen. Stut en Steun wordt betaald door het ministerie van EZ, maar hoeft geen inhoudelijke verantwoording aan EZ af te leggen.

Als partijen het niet eens zijn

Als woningeigenaren het niet eens zijn met het oordeel over de oorzaak van de schade of de hoogte van het schadebedrag, dan kunnen zij op kosten van de NAM een **contra-expert** inschakelen. Er zijn verschillende bedrijven die contra-expertise aanbieden. Het rapport van de contra-expert wordt meegenomen in een gewijzigd aanbod van CVW. Als dit niet tot een bevredigend resultaat leidt, kunnen bewoners zich sinds mei 2016 wenden tot de **Arbiter Bodembeweging**. Dit is een geschillencommissie die is ingesteld door de NCG en bestaat uit oud-rechters. De NAM en CVW verbinden zich in principe aan de uitspraak van de arbiters; woningeigenaren kunnen als zij het niet met het oordeel eens zijn naar de **rechter** gaan. In complexe gevallen zijn ook casemanagers van de NCG betrokken, die vóór de zaak aan de Arbiter Bodembeweging wordt voorgelegd een bemiddeling kunnen opstarten.

Als mensen andere klachten hebben

Als woningeigenaren klachten hebben over de schadeafhandeling of versterking, kunnen zij deze sinds 1 april 2013 voorleggen aan de **Onafhankelijke Raadsman**. De Raadsman probeert klachten vanuit een bemiddelende rol op te lossen en kan aanbevelingen doen aan de organisaties die bij schadeafhandeling en versterking betrokken zijn. Ook brengt hij elk half jaar een rapportage uit waarin hij algemene trends signaleert en algemene aanbevelingen doet.⁶⁰ De Raadsman behandelt zowel procedurele klachten (over bijvoorbeeld de communicatie of afhandelingstermijnen) als inhoudelijke klachten (bijvoorbeeld over het schadebedrag of de herstelmethodiek).

Als kinderen hulp nodig hebben

Als kinderen door de aardbevingen of de gevolgen daarvan fysieke of psychische klachten ontwikkelen, kunnen gezinnen hulp of zorg inschakelen via de **huisarts** of het **wijkteam**. Soms zien de ouders niet dat een kind een probleem heeft, maar wordt dit wel op **school**, door jeugdartsen of jeugdverpleegkundigen van de **GGD** of bijvoorbeeld een **sportvereniging** opgemerkt. Daarvoor is het wel noodzakelijk dat deze partijen weten op welke signalen zij moeten letten.

Als er grote problemen ontstaan

Bewoners die vanwege medische en financiële redenen extra hulp nodig hebben bovenop bestaande compensatieregelingen kunnen door de burgemeester van hun woonplaats, de Onafhankelijke Raadsman en de Nationaal Coördinator Groningen worden aangemeld bij de **Commissie Bijzondere Situaties**.⁶¹ Deze commissie heeft een vangnetfunctie voor mensen bij wie de nood echt hoog is. De toelatingscriteria zijn streng; er moet sprake zijn van aardbevingsschade, financiële problematiek én medische,

⁶⁰ Alle rapportages van de Onafhankelijke Raadsman zijn op zijn website te vinden: <http://www.onafhankelijkeradsman.nl/rapporten/>.

⁶¹ Zie voor meer informatie de website van de Commissie Bijzondere Situaties: <https://www.vangnetbijzondersituaties.nl/>.

psychische of sociale problematiek. Er zijn geen beleidsregels op basis waarvan de commissie moet handelen. In elke zaak wordt maatwerk geleverd, juist omdat het een laatste vangnet is. De commissie kan bijvoorbeeld een huis laten opkopen, een financiële bijdrage betalen, tijdelijk vervangende woonruimte regelen of (financiële) coaching regelen.

B1.3. Belangenorganisaties

Er zijn veel verschillende organisaties die de belangen van Groningers in het aardbevingsgebied behartigen. Hier worden er twee genoemd. Het **Groninger Gasberaad** vertegenwoordigt verschillende maatschappelijke organisaties in het aardbevingsgebied.⁶² De **Groninger Bodem Beweging** is in 2009 door inwoners van het aardbevingsgebied opgericht om op te komen voor de belangen van leden die door de aardbevingen schade ondervinden en richt zich de laatste jaren ook nadrukkelijk op veiligheid van inwoners van Groningen.⁶³ Het Groninger Gasberaad en de Groninger Bodem Beweging nemen deel aan de maatschappelijke stuurgroep die de NCG adviseert over te nemen maatregelen rondom schadeherstel en versterking.

⁶² Zie voor meer informatie de website van het Groninger Gasberaad: <http://gasberaad.nl>.

⁶³ Zie voor meer informatie de website van de Groninger Bodem Beweging: <http://www.groninger-bodem-beweging.nl/>.

BIJLAGE 2. OPROEP NATIONALE OMBUDSMAN EN KINDEROMBUDSMAN AAN HET NIEUWE KABINET OVER GRONINGEN

Deze oproep inclusief achtergronddocument is [hier](#) te vinden.

**Aan het nieuwe Kabinet:
Een fundament met scheuren. Stop met bouwen op wantrouwen en neem
Groningers serieus!**

"We zitten hier niet te wachten op sprookjes ", Er zit een gepantserd plafond tussen noodkreten van ons Groningers en waar deze bij de overheid terechtkomen", "Er zat een ziel in mijn huis", de inwoners van het Groninger aardgasgebied zijn boos, teleurgesteld en voelen zich door de overheid in de kou gezet. Zij beseffen heel goed de omvang en complexiteit van de aardgaswinning en de gevolgen daarvan. Maar het fundament van vertrouwen tussen burgers en overheid vertoont inmiddels grote scheuren. Terwijl er de komende jaren nog heel veel moet gebeuren (zoals versterking van de huizen en voorbereiding op mogelijk nieuwe aardbevingen). Vertrouwen is het cement van elke relatie en daarom een noodzakelijke voorwaarde om samen te werken aan de toekomst in het gaswinningsgebied. De Kinderombudsman en Nationale ombudsman maken zich dan ook grote zorgen. De gesprekken die wij de afgelopen weken met inwoners van het Groninger aardgasgebied voerden, laten een diepe indruk achter. Groningen heeft Nederland nodig, inwoners van het Groninger aardgasgebied vragen zich af of Nederland voor hen nog wel een veilig thuis is.

De gevolgen van de aardbevingen hebben een grote impact op het dagelijks leven. Mensen ervaren de regie over hun eigen leven kwijt te zijn. Ze hebben geen grip meer op de veiligheid in hun eigen huis, dorp en het gebied waarin ze wonen; kunnen niet voor een andere baan kiezen omdat hun huis onverkoopbaar blijkt of maken zich zorgen over de veiligheid van hun kinderen. Mensen geven aan dat zij zich aan de kant voelen staan, als het gaat om het afhandelen van de schade aan hun huis en de manier waarop daarmee wordt omgegaan: "Het gaat in een tempo van een slak die achteruit loopt"; "Er is geen ruimte voor maatwerk".

Veel Groningers hebben het vertrouwen in de overheid verloren. De overheid is er voor de burger. En niet andersom. Burgers rekenen op een betrouwbare overheid. Zodra de overheid de burger uit het zicht dreigt te verliezen en mensen in de verdrukking komen, dan spreekt de Nationale ombudsman de overheid hier op aan.

We staan aan het begin van nieuwe kansen. Nieuwe kansen, met een nieuw aan te treden kabinet. We moeten leren van voorgaande jaren en daar lessen uit trekken. Groningers verdienen een volmondig "Ja, wij staan dichtbij u" en een haarscherpe, concrete blik op de toekomst. De Groningers in het aardgasgebied willen dat u voor hen voelbaar en concreet maakt naar welke toekomst zij kunnen uitkijken.

Zonder fundament van vertrouwen is er geen basis voor een constructieve, toekomstgerichte relatie; waarin mensen er op kunnen rekenen dat afspraken worden nagekomen en zij elkaar in woord en daad oprecht in de ogen kijken. Er is een onwerkbaar situatie ontstaan, terwijl er de komende jaren nog heel veel moet gebeuren.

Daarom acht ik concreet het volgende noodzakelijk:

1. Herstel van vertrouwen

Wees betrouwbaar in gedrag en woorden. Erken oprecht en met compassie dat wat er in Groningen is gebeurd, gebeurt en nog gaat gebeuren. Bied ruimte voor emoties, luister naar de verhalen en neem de bewoners serieus. Wees niet de laatste die luistert!

2. Verantwoordelijkheid bij de Rijksoverheid

Geef concreet invulling aan de zorgplicht van de rijksoverheid voor de inwoners van Groningen, die geconfronteerd worden met de lasten van de gaswinning en aardbevingsproblematiek.

Neem actief de verantwoordelijkheid voor de gevolgen van de gaswinning en pak de rol aanspreekpunt te zijn voor Groningers op. En neem de schadevergoedingen en het schadeherstel zelf ter hand.

3. Veiligheid inwoners voorop

Stel de veiligheid van de inwoners voorop. Zet in op en vaart achter versterking van huizen en ga na op welke manier de gaswinning substantieel kan worden verminderd. Alleen op die manier laat de overheid zien de zorgen van bewoners van Groningen over hun veiligheid serieus te nemen en de veiligheid van inwoners bij komende aardbevingen zoveel mogelijk te garanderen.

4. Ruimhartige schadevergoeding en herstel

Maak een gemakkelijke, coulante en onafhankelijke procedure om schade van inwoners te vergoeden of herstellen. Daarbij is het van belang dat er één procedure is om te voorkomen dat inwoners de weg kwijt raken of van het kastje naar de muur worden gestuurd.

Beoordeel de schadegevallen vanuit een menselijk en ruimhartig uitgangspunt, heb aandacht voor het gegeven dat een huis voor de bewoner meer waarde heeft dan alleen het financiële aspect en ga uit van vertrouwen in de betrokkene.

5. Transparantie

Wees transparant over de risico's en de gemaakte keuzes om de schijn van willekeur te voorkomen. Verstrek duidelijke informatie over procedures, activiteiten, verbanden tussen diverse betrokken instanties en overlegvormen. Maak vooraf duidelijk op welke manier burgers eventueel in bezwaar of beroep kunnen gaan tegen een besluit of op welke wijze zij een klacht in kunnen dienen.

6. Maatwerk

Verbeter de mogelijkheden voor inspraak en participatie sterk. Inwoners dienen in belangrijke mate inspraak te hebben bij de keuzes die rond de versterking of het herstel van hun woning gemaakt worden.

Breng de zorgplicht in de praktijk en bied inwoners die hun woning niet kunnen verkopen wegens de verstoorde woningmarkt de helpende hand.

Zorgen van De Kinderombudsman

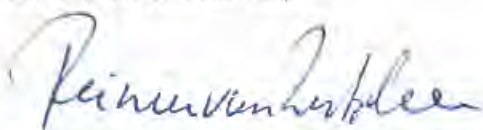
Ongeveer 30.000 kinderen en jongeren wonen in het aardbevingsgebied. Voor deze kinderen is nog maar weinig aandacht geweest. Onderzoeken en acties van de betrokken partijen richten zich vooralsnog op de gevolgen voor volwassenen. De situatie van kinderen is niet onderzocht. De Kinderombudsman heeft verschillende signalen ontvangen dat de gevolgen van de gaswinning ook een schadelijke invloed hebben op de ontwikkeling van kinderen.

Vanwege deze zorgen heeft De Kinderombudsman vorige week een onderzoek geopend naar de gevolgen van de aardbevingen voor kinderen.

De Kinderombudsman ziet er op toe dat in Nederland de rechten van het kind worden nageleefd. In de uitvoering van deze taak geeft hij gevraagd en ongevraagd advies aan de overheid en private organisaties. De Kinderombudsman roept daarom het nieuwe kabinet op om bij de aanpak van de gaswinningsproblematiek het Kinderrechtenverdrag na te leven. Het belang van het kind (art. 3 IVRK), het recht op leven en ontwikkeling (art.6 IVRK) en het recht om gehoord te worden (art. 12 IVRK) zijn daarbij van bijzonder belang.

Den Haag, 5 april 2017

Met vriendelijke groet,
de Nationale ombudsman,

Reinier van Zutphen

Met vriendelijke groet,

Margrite Kalverboer
de Kinderombudsvrouw

BIJLAGE 3. TOPICLIJST INTERVIEWS KINDEREN

1. Algemeen/feitelijke informatie		
Vraag	Suggesties	Antwoord
Waar wonen jullie?		
Waar gaan jullie naar school? Is er iemand die in een noodgebouw naar school gaat?		
Hebben jullie wel eens een aardbeving meegemaakt?		
Hebben jullie schade aan jullie huis?		
Is er iemand van jullie die tijdelijk zijn huis uit moet?		
Is er bij jullie huis iets versterkt? Zijn er schade-experts en/of bouwvakkers in huis geweest?		
Zijn jullie ouders in gesprek (geweest) met de NAM over schade?		

2. Last/problemen die kinderen ervaren		
Vraag	Suggesties	Antwoord
Hebben jullie wel eens last van de aardbevingen?	- Gedragsproblemen - Angst - Neerslachtigheid - Somatische klachten - Slecht slapen - Slecht presteren op school	
Is dat nu anders dan vroeger? Heb je er nu meer last van of minder?	- Aantallen - Ernst	

3. Oorzaken, risicofactoren en beschermende factoren		
Vraag	Suggesties	
Als je wel eens last hebt, waar komt dat dan vooral door?	- Angst voor aardbevingen - Schade hebben aan huis/ernst schade - Moeten verhuizen, ergens anders moeten slapen - Stress bij ouders - Gedoe bij afwikkeling - Gevoelens van onrechtvaardigheid - Onveiligheid schoolgebouw	
Sommige mensen menen dat aardbevingen vooral voor problemen zorgen als er toch al zorgen waren thuis. Bijvoorbeeld omdat er weinig geld is, of omdat iemand ziek is. Hoe denken jullie hierover?		
Kennen jullie andere kinderen die last hebben van de aardbevingen?		
Hebben jullie een idee waarom sommige kinderen wel last hebben van aardbevingen, en anderen niet?		

4. Praten over aardbevingen		
Praten jullie thuis wel eens over de aardbevingen zelf, de gevolgen van aardbevingen en de gevoelens die jullie daardoor hebben?	- Wat je moet doen	
Praten jullie op school wel eens over de aardbevingen zelf, de gevolgen van aardbevingen en de gevoelens die jullie daardoor hebben?		
Zouden jullie er meer of minder over willen praten?	-	

5. Maatregelen		
Vraag	Suggesties	Antwoord
Welke maatregelen zouden kinderen helpen om zich veiliger en prettiger te voelen – in verband met de aardbevingen?	- Het winnen van veel minder gas - Het stopzetten van de gaswinning - Versterking van huizen en scholen - Krijgen van informatie - Keuren van huis op veiligheid - Onafhankelijk onderzoek - Aanbieden laagdrempelige psychische hulp - Zelf maatregelen nemen in huis (kasten vastzetten, ergens anders slapen)	
Welke maatregelen zouden andere mensen helpen om zich veiliger en prettiger te voelen – in verband met de aardbevingen?	- Het winnen van veel minder gas - Het stopzetten van de gaswinning - Versterking van huizen en scholen - Krijgen van informatie	

	- Keuren van huis op veiligheid - Onafhankelijk onderzoek - Aanbieden laagdrempelige psychische hulp - Zelf maatregelen nemen in huis (kasten vastzetten, ergens anders slapen) - Standaard screening - Meer bespreken op school - Training van professionals om problemen te signaleren	
--	--	--

6. Overig

Hoe vinden jullie het om in deze regio te wonen?	-	
Zijn er andere dingen (los van de aardbevingen) die in de regio moeten veranderen?	-	
Wat moeten mensen in de rest van Nederland weten over aardbevingen?	-	

BIJLAGE 4. VRAGENLIJST

Wat fijn dat je onze vragenlijst wil invullen!

We willen je graag eerst een paar vragen stellen over jezelf. Daarna zullen we iets vragen over je leven, wat er goed gaat en wat er beter kan. Aan het einde van de vragenlijst vragen we wat jij zou willen veranderen voor kinderen in Nederland. Ook kun je hier nog iets vertellen over hoe jij de aardbevingen hebt beleefd.

Wie ben jij en hoe is jouw situatie?

1. Ik ben een:

- ☐ Jongen
- ☐ Meisje
- ☐ Anders

2. Hoe oud ben je?

...

3. Ga je naar school?

- ☐ Ja, ik ga naar de basisschool
- ☐ Ja, ik ga naar de middelbare school of het mbo
- ☐ Nee, ik werk
- ☐ Nee, ik ga niet naar school en heb geen werk
- ☐ Anders, namelijk ...

[Als bij de vorige vraag 'ja, ik ga naar de basisschool' is ingevuld, verschijnt vraag 4a. Als 'Ja, ik ga naar de middelbare school of het mbo' is ingevuld, verschijnt vraag 4b]

4a. In welke groep zit je?

- ☐ Groep 6
- ☐ Groep 7
- ☐ Groep 8

4b. Welk type school volg je?

- ☐ Praktijkonderwijs
- ☐ Vmbo basis of vmbo kader
- ☐ Vmbo gl of vmbo tl
- ☐ Mbo-1 of mbo-2
- ☐ Mbo-3 of mbo-4
- ☐ Havo
- ☐ Vwo
- ☐ Anders, namelijk ...

5. Waar woon je?

- ☐ Bij mijn beide ouders
- ☐ Bij mijn vader
- ☐ Bij mijn moeder
- ☐ Wisselend bij mijn moeder en vader
- ☐ Bij mijn pleeggezin
- ☐ In een instelling
- ☐ In een asielzoekerscentrum (azc) of gezinslocatie
- ☐ Anders, namelijk ...

6. Wat is je postcode?

...

7. Heb je door de aardbevingen schade aan je huis?

- ☐ Nee
- ☐ Ja, 1 keer
- ☐ Ja, meerdere keren
- ☐ Weet ik niet

8. Geldt één van de punten hieronder voor jou? Vink die dan aan. Je mag meerdere hokjes aanvinken.

- ☐ We hebben thuis weinig geld
- ☐ Er zijn thuis problemen
- ☐ Ik krijg jeugdhulp
- ☐ Mijn ouders zijn gescheiden. Ze kunnen ook niet meer normaal met elkaar omgaan
- ☐ Ik ga naar een school voor speciaal onderwijs
- ☐ Ik kom uit een ander land en ben naar Nederland gevlucht

We willen je graag iets vragen over jouw recht op een goed leven en een goede ontwikkeling. Als kind moet je een fijn leven kunnen hebben en goed kunnen opgroeien. Daarvoor zijn een heleboel dingen nodig.

Hieronder lees je wat er allemaal nodig is om fijn, veilig en gezond op te kunnen groeien. Kun je aankruisen wat er goed gaat en wat er minder goed gaat in jouw leven?

Je kan bij elke vraag uitleggen waarom je dit vindt, maar dat hoeft niet.

9. Verzorging	Goed ☐	Voldoende ☐	Matig ☐	Onvoldoende ☐
Hiermee bedoelen we: - Genoeg te eten en te drinken - Genoeg kleding - Genoeg slaap - Een dokter wanneer het nodig is				
Wil je daar iets over vertellen? ...				
10. Veiligheid bij je ouders of opvoeders	Goed ☐	Voldoende ☐	Matig ☐	Onvoldoende ☐
Hiermee bedoelen we: - Je voelt je veilig bij jou thuis - Er wordt bij jou thuis geen geweld gebruikt - Er wordt bij jou thuis geen drugs gebruikt - Er wordt bij jou thuis niet gescholden				
Wil je daar iets over vertellen? ...				
11. Liefde en aandacht van jouw ouders of opvoeders	Goed ☐	Voldoende ☐	Matig ☐	Onvoldoende ☐
Hiermee bedoelen we: - Je voelt je door hen begrepen - Ze hebben tijd voor je als je ze nodig hebt - Je hebt een goede band met ze				
Wil je daar iets over vertellen? ...				
12. Structuur, regels en ondersteuning	Goed ☐	Voldoende ☐	Matig ☐	Onvoldoende ☐
Hiermee bedoelen we: - Op een vaste tijd opstaan - Elke dag naar school gaan - Er zijn afspraken en regels waar jij je aan moet houden - Er iemand is die je helpt als dat nodig is				
Wil je daar iets over vertellen? ...				
13. Het goede voorbeeld krijgen van jouw ouders of opvoeders	Goed ☐	Voldoende ☐	Matig ☐	Onvoldoende ☐
Hiermee bedoelen we: - Ruzie wordt uitgepraat - Ze leggen dingen uit als je iets niet snapt - Ze zorgen goed voor zichzelf en anderen - Ze hebben werk of doen vrijwilligerswerk				
Wil je daar iets over vertellen? ...				

14. Interesse van je ouders of opvoeders in wat jij belangrijk vindt

Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
☐	☐	☐	☐

Hiermee bedoelen we:

- Je kunt je verhaal bij iemand kwijt
- Ze luisteren naar jouw ideeën en wensen
- Je kan met iemand praten als je problemen hebt
- Je mag zelf kiezen wat jij op een dag wilt doen

Wil je daar iets over vertellen?

...

15. Opvoeding

Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
☐	☐	☐	☐

Hiermee bedoelen we:

- Er is altijd goed voor je gezorgd
- Er staat altijd iemand voor je klaar
- Je hebt contact met volwassenen die langere tijd voor je hebben gezorgd en die belangrijk voor je zijn (bijvoorbeeld familieleden of pleegouders)

Wil je daar iets over vertellen?

...

16. Veiligheid in de buurt

Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
☐	☐	☐	☐

Hiermee bedoelen we:

- Je voelt je veilig in de buurt
- Er is weinig ruzie in de buurt
- Er wordt niet vaak ingebroken
- Er is geen crimineel gedrag
- Er hangen geen vervelende mensen of jongeren rond

Wil je daar iets over vertellen?

...

17. Respect

Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
☐	☐	☐	☐

Hiermee bedoelen we:

- Je wordt niet anders behandeld dan andere kinderen (bijvoorbeeld om je geloof, om hoe je eruit ziet, omdat je arm of rijk bent, of omdat je een handicap hebt)
- Je hebt het gevoel dat anderen rekening houden met wie jij bent
- Je hebt het gevoel dat je dezelfde kansen krijgt als andere kinderen
- Je kunt alleen zijn wanneer jij dat wilt
- Jouw ouders, opvoeders of anderen,

lezen niet zomaar mee met je WhatsApp-
gesprekken, e-mails of brieven

Wil je daar iets over vertellen?

...

18. Andere volwassenen bij wie je terecht kunt

Goed ☐ Voldoende ☐ Matig ☐ Onvoldoende ☐

Hiermee bedoelen we:

- Behalve je ouders of opvoeders zijn er andere mensen die jou helpen. Bijvoorbeeld andere familie, buren of leraren.
- Je kunt bij familieleden, buren, leraren of andere mensen terecht als je vragen hebt of extra hulp nodig hebt
- Je zit bij een sportclub of vereniging

Wil je daar iets over vertellen?

...

19. School en vrije tijd

Goed ☐ Voldoende ☐ Matig ☐ Onvoldoende ☐

Hiermee bedoelen we:

- Je vindt het niet vervelend om naar school te gaan
- Je krijgt op school genoeg hulp en steun, zodat je goed kunt leren
- Je krijgt de kans om in je vrije tijd de dingen te doen die je leuk vindt of waar je goed in bent (bijvoorbeeld sport, muziek, toneel, scouting of skateboarden).

Wil je daar iets over vertellen?

...

20. Contact met vrienden

Goed ☐ Voldoende ☐ Matig ☐ Onvoldoende ☐

Hiermee bedoelen we:

- Je doet graag leuke dingen met je vrienden
- Je kunt goed met je vrienden opschieten
- Je voelt je begrepen door hen
- Ze houden rekening met wie jij bent

Wil je daar iets over vertellen?

...

21. Het goede voorbeeld krijgen van mensen die jij kent	Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
	☐	☐	☐	☐

Hiermee bedoelen we:

- Kinderen en volwassenen die jij kent zorgen goed voor zichzelf en voor anderen
- Kinderen en volwassenen die jij kent helpen elkaar graag
- Kinderen en volwassenen die jij kent behandelen elkaar met respect (zijn aardig voor elkaar)
- Kinderen en volwassenen die jij kent hebben een positieve invloed op je

Wil je daar iets over vertellen?

...

22. Zekerheid in je leven	Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
	☐	☐	☐	☐

Hiermee bedoelen we:

- Je hebt vertrouwen in je toekomst
- Je woont langere tijd op één plek (niet vaak verhuisd)
- Als er iets veranderd dan wordt dat met jouw besproken
- Je bent niet plotseling van school gewisseld
- Er zijn geen grote dingen gebeurd in je leven die je moeilijk of vervelend vond .

Wil je daar iets over vertellen?

...

23. Welk cijfer geef jij aan jouw leven?

- ☐ 1 ☐ 6
☐ 2 ☐ 7
☐ 3 ☐ 8
☐ 4 ☐ 9
☐ 5 ☐ 10

24. Wat vind je fijn in jouw leven?

(Bijvoorbeeld bij jou thuis, op school of in jouw buurt)

...

25. Wat kan er beter, om jouw leven (nog) leuker te maken?

(Bijvoorbeeld bij jou thuis, op school of in jouw buurt)

...

26. Waar wil jij graag over meebeslissen in jouw leven?

(Bijvoorbeeld bij jou thuis, op school of in jouw buurt)

...

27. Mag je daar nu al over meebeslissen?

- ☐ Ja, altijd
- ☐ Ja, meestal wel
- ☐ Soms wel, soms niet
- ☐ Nee, meestal niet
- ☐ Nee, nooit

Margrite Kalverboer, de Kinderombudsvrouw, zet zich in voor alle kinderen in Nederland. Ze wil graag van jou horen waar ze kinderen mee kan helpen.

28. Als jij Kinderombudsman of Kinderombudsvrouw was, wat zou je dan willen veranderen voor kinderen in Nederland?

...

29. Is er nog iets over de aardbevingen of de gevolgen van de aardbevingen wat je aan ons wilt vertellen?

...

Bedankt voor het invullen!

Meedoen aan de interviews?

In kleine groepjes gaan we ook nog praten met kinderen en jongeren over de gevolgen van de aardbevingen. Wil jij hieraan meedoen? Geef je dan op door een e-mail te sturen naar OnderzoekGroningen@dekinderombudsman.nl

Op de hoogte blijven?

Wil je mails ontvangen over de resultaten van de vragenlijst en het onderzoek? Ook dan kun je ons een e-mail sturen!

BIJLAGE 4. TOPICLIJST INTERVIEWS PROFESSIONALS

1. Achtergrond, contact met kinderen en werkwijze		
Vraag	Suggesties	Antwoord
Met hoeveel kinderen uit het gebied heeft u (professioneel) contact gehad?		
Hoe vaak spreekt u met kinderen uit het gebied?		
Welke leeftijden?		
Hoe vaak spreekt u over (gevolgen van) aardbevingen met kinderen?	- Voor docenten: Ook specifiek over veiligheid op school?	
Spreekt u wel eens met ouders of andere volwassenen over de gevolgen voor kinderen?		
Als het onderwerp ter sprake komt, op wiens initiatief is dit meestal?	- Ouders - Kinderen - Uzelf	
Wat wordt er precies besproken als het over de (gevolgen van) aardbevingen gaat?	- Schade/veiligheid gebouwen - Recente bevingen - Gevoelens - Handelingsperspectief - Contacten met instanties - Effecten op gezin	

2. Last/problemen die kinderen ervaren		
Vraag	Suggesties	Antwoord
Ken je kinderen die door de (gevolgen) van aardbevingen problemen hebben? Hoeveel (absoluut, percentueel)?		
Om welk type problemen gaat het, per leeftijdsgroep?	- Gedragsproblemen - Angst - Neerslachtigheid - Somatische klachten	
Hoe heeft dit zich ontwikkeld in de tijd? Neemt het toe of af?	- Aantallen - Ernst	
Denkt u dat de problemen toe of af zullen nemen?	- Aantallen - Ernst	
Door wie worden problemen gesignaleerd? Denkt u dat ouders/docenten/ hulpverleners voldoende alert zijn?	-	

3. Oorzaken, risicofactoren en beschermende factoren		
Vraag	Suggesties	
Wat zijn de belangrijkste oorzaken van de problemen die kinderen ervaren?	- Angst voor aardbevingen - Schade hebben aan huis/ernst schade - Moeten verhuizen, ergens anders moeten slapen - Stress bij ouders - Gedoe bij afwikkeling - Gevoelens van onrechtvaardigheid - Onveiligheid schoolgebouw	
Sommige mensen menen dat aardbevingen vooral voor problemen zorgen als er toch al problemen waren in een gezin (de druppel die de emmer doet overlopen). Hoe denkt u hierover?	-	
Heeft u een idee waarom sommige kinderen in een vergelijkbare situatie wel last hebben van aardbevingen, en anderen niet? Wat zijn beschermende factoren/risicofactoren?	-	

4. Problemen die volwassenen ervaren		
Vraag	Suggesties	Antwoord
Wat kunt u ons, vanuit uw eigen expertise, vertellen over problemen die volwassenen ervaren en de invloed op de gemeenschap?	- Gezondheid - Emotioneel/psychisch - Materiëel	
Hoeveel mensen zitten door de aardbevingen in een moeilijke situatie?		
Heeft u een idee waarom sommige mensen in een vergelijkbare situatie wel last hebben van aardbevingen, en anderen niet? Wat zijn beschermende factoren/risicofactoren?		

5. Maatregelen		
Vraag	Suggesties	Antwoord
Welke maatregelen zouden mensen helpen om zich veiliger en prettiger te voelen – in verband met de aardbevingen?	- Het winnen van veel minder gas - Het stopzetten van de gaswinning - Versterking van huizen en scholen - Krijgen van informatie - Keuren van huis op veiligheid - Onafhankelijk onderzoek - Aanbieden laagdrempelige psychische hulp - Zelf maatregelen nemen in huis (kasten vastzetten, ergens anders slapen)	
Welke maatregelen zouden kinderen helpen om zich veiliger en prettiger te voelen – in verband met de aardbevingen?	- Het winnen van veel minder gas - Het stopzetten van de gaswinning - Versterking van huizen en scholen - Krijgen van informatie - Keuren van huis op veiligheid - Onafhankelijk onderzoek - Aanbieden laagdrempelige psychische hulp - Zelf maatregelen nemen in huis (kasten vastzetten, ergens anders slapen) - Standaard screening - Meer bespreken op school - Training van professionals om problemen te signaleren	
Wat kan uw organisatie doen om de situatie voor kinderen te verbeteren?		
Wat kan uw organisatie doen om de situatie voor inwoners te verbeteren?		

6. Overig		
Is er nog iets anders wat u ons wilt vertellen?	-	

